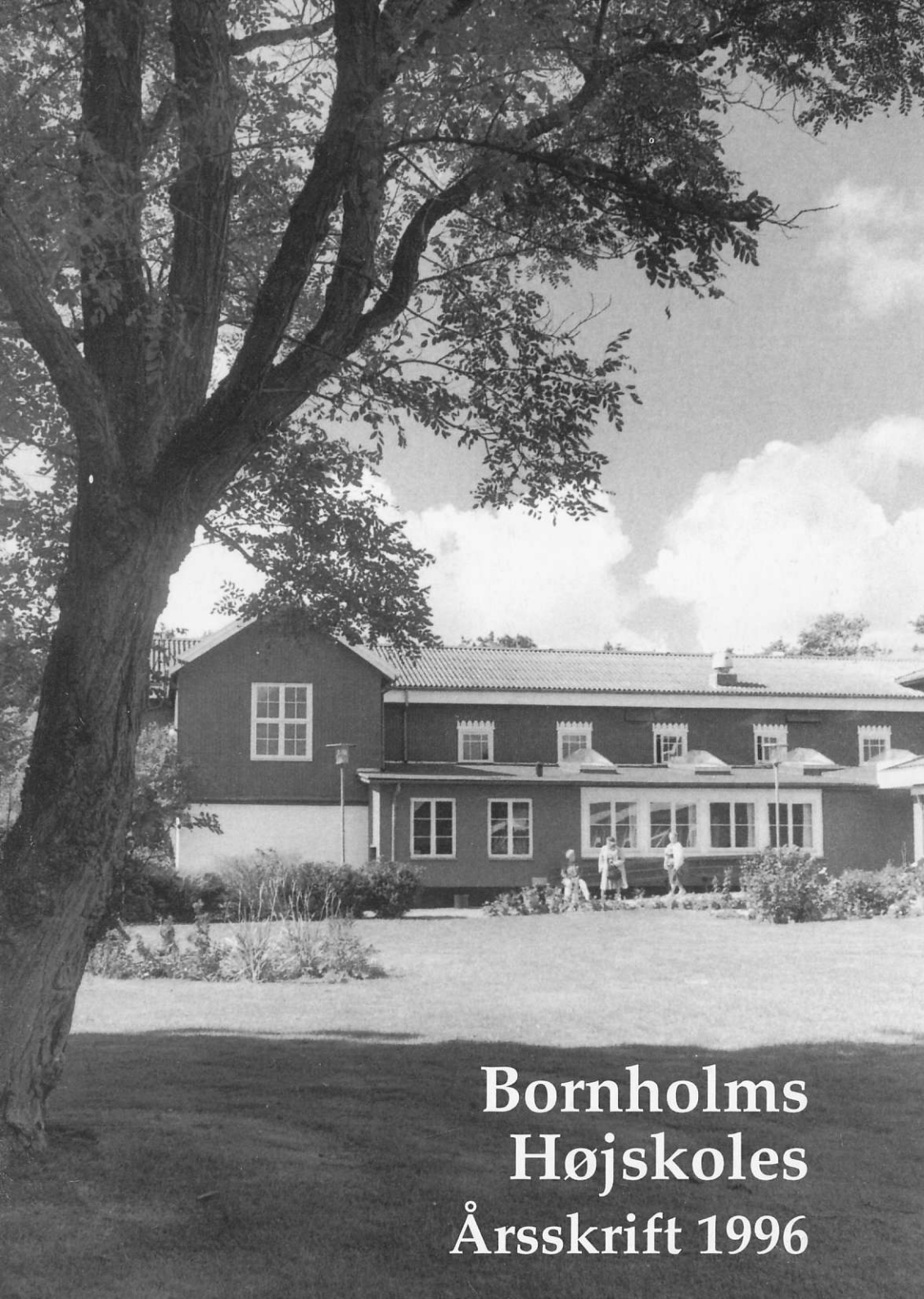

Bornholms Højskoles Årsskrift 1996

Tegning med motiv fra Ekkodalen, som prydede forsiden af årsskrifterne 1950-64. Den er tegnet af den dengang kendte tegner Aage Sikker Hansen, som var nevø af højskolens tidligere forstander, Andreas Hansen.

Af Svend Aage Møller

Dette årsskrift for 1996 adskiller sig fra de tidligere, idet det meste af indholdet er en fortsættelse af min bog om højskolens historie, "*Bornholms Højskoleliv*", som udkom i forbindelse med 100 års jubilæet i 1993.

Læsere af denne bog vil vide, at jeg i den sluttede den almindelige historiske fremstilling med en skildring af sommerholdet 1945. Når jeg sluttede med det, skyldes det i første række bogens omfang. Og når jeg var nødt til at begrænse mig, prioriterede jeg altså andre dele end den nyere tid højere, specielt den ældste tid med forløberne for vores nuværende højskole ved Ekko-dalen og de statistiske analyser af elevholdene i perioden 1893-1953.

Imidlertid var det sådan, at da jeg sluttede arbejdet med bogen i foråret 1993, var det meste af kapitlet om Aksel Lauridsens forstandertid forlængst skrevet. Det har så ligget i computeren lige siden og ventet på at se dagens lys.

Det har flere gange siden været på tale at bringe stoffet i årsskriftet, og det sker altså hermed - dog med en del tilføjelser og bearbejdning. Det fylder imidlertid så meget, at det må deles i to dele. Denne gang bringes derfor i hovedsagen en skildring af den første halvdel af Lauridsens tid - mere præcist perioden 1944-55. Resten regner jeg så med at bringe i næste års årsskrift.

Af hensyn til helheden har jeg dog taget den del, der var med i bogen om Lauridsens tid, med her igen. Og for at "nye læsere kan være med" har jeg fundet det hensigtsmæssigt at tilføje en

indledning, som ridser forhistorien og situationen ved Lauridsens ansættelse i 1944 op.

Eftersom teksten i hovedsagen er skrevet i samme arbejdsgang som teksten i jubilæumsbogen, er det naturligvis de samme retningslinier, der er lagt til grund. Her har jeg dog undladt kildehenvisninger i form af noter, men kilde materialet er generelt omtalt i et enkelt afsnit.

Som det blev praktiseret i årsskriftet for 1994, er alle længere citater for tydelighedens skyld gengivet i *kursiv*, mens korte citater blot er gengivet "med anførselstegn".

Som forsidebillede har jeg valgt et, hvor man ser skolen fra øst med den tidligere spisesal. Den udgjorde det største byggeri i den her skildrede periode. Som bagside er der noget andet historisk, et vinterbillede af nogle af de gamle træer langs indkørslen.

De fleste af billederne denne gang er i øvrigt fra sommeren 1944 - de eneste vi har i original fra denne tid. Jeg har fået en del oplysninger om dem fra Else Kofoed Pedersen (Sassersen), tidligere Paradisgård, hvilket jeg takker for.

Apropos billeder, så kunne vi godt tænke os flere fra netop Lauridsens periode - specielt originale fotografier, der egner sig til at blive reproduceret. Hvis der er nogle blandt årsskriftets læsere, der er i besiddelse af sådanne - og allerhelst sort-hvide negativer - modtager vi dem meget gerne - eventuelt blot til låns - til senere brug.

BORNHOLMS HØJSKOLE 1944-55

Aksel Lauridsens tid I

Forhistorien og situationen 1944

Mod slutningen af 1943 stod bestyrelsen for Bornholms Højskole i en vanskelig situation. Elevtallet havde i mange år været stadigt faldende, og var på det tidspunkt langt under niveauet for en bæredygtig økonomi. Derfor havde man opsagt kontrakten med forstanderen, Peter Gamborg Nielsen, og ladet ham forstå, "at såfremt det nødvendige Elevantal til Vinter udeblev vilde Kontrakten rimeligvis ikke blive fornyet".

Det nødvendige antal elever mente man var ca. 22, og da det endte med kun at blive på i alt 9, var sagen for så vidt klar. Gamborg Nielsen skulle fratræde ved vinterskolens afslutning ved udgangen af marts 1944.

Så skulle der findes en ny mand, men det trak lidt ud, så man var ved at komme i tidnød. Men inden vi ser nærmere på ansættelsen af en ny forstander, vil det være hensigtsmæssigt for forståelsen af det videre forløb at ridse skolens generelle situation omkring den tid op.

Som nævnt havde skolens elevtal i mange år vist en faldende tendens. Tilgangen havde helt fra skolens oprettelse i 1893 været en del svingende, men et højdepunkt nåede man i midten af

1920-erne, da man nåede op over 40 elever.

Men allerede få år senere begyndte nedgangen at sætte ind. Tilgangen svingede dog fortsat noget op og ned, men i det lange løb med en klart nedadgående tendens. Som et forsøg på at rette op på denne udvikling, blev der foretaget en del forbedringer af skolens lokaler i 1930. Set i forhold til eleverne var det vigtigste, at der blev indrettet en ny, hyggelig spisesstue i en tidligere lærerlejlighed i den sydlige tilbygning til gymnastiksalfløjen, kaldet "Sønderomme".

Disse forbedringer havde dog ingen virkninger på elevtilgangen på lidt længere sigt, og i sidste halvdel af 1930-erne blev tallene så lave, at man snart kunne øjne den dag, hvor man kom under mindstemålet for at opnå statstilskud. Det kom man ned under i 1939. Man søgte om dispensation fra denne regel, og fik den.

Bestyrelsen fandt dog situationen uholdbar, og det endte med, at man tog det drastiske skridt at afskedige forstanderen, Thomas Thomsen, til fratrædelse efter afslutningen af vinterskolen 1939-40.

Som et plaster på såret over for Thomsen, købte skolen så hans landejendom, kaldet "Godset", på den an-

den side af landevejen. I første omgang var det med videresalg for øje, men det endte med, at man beholdt den for så at forpagte den ud til forstanderen. Ejendommen var blevet købt i 1918 af den daværende forstander, Andreas Hansen, og var derefter gået i "arv" til de næste to forstandere, indtil skolen så overtog den.

Efter afskedigelsen af Thomsen kom man imidlertid i alvorlig tidnød, og som en midlertidig foranstaltning fik man den ene af valgmenighedens præster, Kay Kirkegård Jensen, til at forestå sommerskolen 1940. Der blev gjort en ihærdig indsats for at få flere elever, og det lykkedes at få tallet op på 28 - mod kun 8 året før.

I mellemtiden søgte bestyrelsen at få ansat en ny forstander, og man kaldte naturligvis et par af ansøgerne herover til en samtale. En af disse stillede imidlertid det krav for overhovedet at påtage sig stillingen, at der på det nærmeste blev bygget en helt ny skolebygning. Et sådant krav kunne bestyrelsen forståeligt nok ikke gå ind på, men det har utvivlsomt givet den noget at tænke på.

Renovering af hovedbygningen

Skolen var som nævnt oprettet i 1893, - som aktieselskab - og i tidens løb var der naturligt nok forbedret en del. En større, gennemgribende renovering havde der imidlertid aldrig været råd til, og man kan forstå at mange ting ved den i 1940 blev betragtet så håbløst gammeldags. Det gjaldt i særlig grad med hensyn til elevernes værelser, deres vaskerum og toiletforhold.

De nærmere omstændigheder bag det følgende forløb ligger ikke klart i

kildematerialet, men det kan konstateres, at der i løbet af sommeren blev truffet foranstaltninger til en ret gennemgribende renovering af skolen. Der blev iværksat en storstilet indsamling af penge til formålet, ligesom der blev tegnet nye aktier.

Renoveringen bestod i en fuldstændig ombygning af hovedbygningens øverste etage. Den var tidligere opført helt i træ, med elevværelser af meget forskellig størrelse. Nu blev ydervæggene ført helt op i mursten og forhøjet med ca. $1\frac{1}{2}$ m, og indvendig blev der udelukkende indrettet dobbeltværelser og en ret bred og lys midtergang. Der blev desuden installeret centralvarme med fyr i en tidligere forrædskælder. De sanitære forhold var imidlertid stadig primitive, og der var fortsat 5 små retirader i en garagebygning.

Det lykkedes at få nybyggeriet færdigt til vinterskolens begyndelse den 3. november, hvor der kom 22 mandlige elever. Kirkegård Jensen fortsatte som midlertidig forstander også på denne, men der blev ansat en lærer, den tidligere nævnte Peter Gamborg Nielsen, med henblik på, at han skulle overtage forstanderstillingen til foråret 1941.

Det første år af Gamborg Nielsens forstandertid nød skolen godt af de bestræbelser, der var gjort både med hensyn til bygningen som fremstødet i øvrigt for at få flere elever. Det blev til 27 piger sommeren 1941 og 22 mænd til vinterholdet 1941-42. Dertil kom et mindre antal kontrolassistentelever, der var på kursus i 2 måneder, oftest februar og marts.

Efter denne kortvarige opblomstring på et par år faldt elevtallet imidlertid igen drastisk, især for pigernes vedkommende. I sommeren 1942 blev

Højskolen set fra sydvest vinteren 1945-46. Træerne i forgrunden, som formentlig er plantet kort efter skolens oprettelse i 1893, er siden blevet så store, at mange i dag mener, de må være langt over 100 år gamle. Alle undtagen ét står der endnu.

sommerskolen helt opgivet, og sommeren 1943 blev det kun til 7. Lidt bedre gik det med vinterholdet 1942-43, der blev på 17, men året efter gik antallet som tidligere nævnt helt ned på 9. Og så skred bestyrelsen igen til en afskedigelse af forstanderen.

Selvejende institution

Den ret korte tid, Gamborg Nielsen var forstander, skete der imidlertid flere større og mindre forandringer, som fik betydning længere frem.

I 1942 blev der vedtaget en ny lov om højskolerne. Den indeholdt flere nye ting, men en meget væsentligt ny ting var, at skolerne - under forudsætning af, at de var selvejende institutioner - fik langt bedre økonomiske vilkår

med hensyn til oprettelse af nye skoler og omdannelse af ældre eksisterende skoler. Til det første kunne der ydes indtil en trediedel og til det andet op til det halve af udgifter som afdragsfrie statslån.

Det var naturligvis især det sidste, der havde tungtvejende interesse for Bornholms Højskole, og som konsekvens deraf blev skolen i løbet af efteråret 1942 og foråret 1943 omdannet fra at være et aktieselskab til at være en selvejende institution.

Den nye juridiske status medførte også en omdannelse af den overordnede ledelsesstruktur, altså med hensyn til bestyrelse m.v. Her lavede man en lidt særegen konstruktion. Elevforeningen blev den egentlige brede støt-

tekreds bag skolen. Den havde på det tidspunkt et medlemstal på ca. 700. Elevforeningens bestyrelse på syv medlemmer valgte et repræsentantskab på syv medlemmer uden for deres egen kreds. En af disse syv valgtes til formand. Dette repræsentantskab valgte så igen en bestyrelse for selve den selvejende institution på kun tre medlemmer, også uden for deres egen kreds.

Konstruktionen virker lidt usædvanlig inden for den almindelige danske foreningstradition, men der er næppe tvivl om, at når man valgte denne form med kun tre medlemmer af selve bestyrelsen, var det ud fra et ønske om, at den i givne situationer skulle kunne handle hurtigt og effektivt.

Til formand for bestyrelsen valgte man en af skolens faste støtter, gårdejer Vilmer Juul Nielsen, Grammegård, Åker, som skulle få en langvarig og stor betydning for skolen. Til de to andre poster fik man formændene til de to store landboorganisationer til at gå ind i, nemlig Holger Brandt Kofod, Brandtsgård, Bodilsker, som var formand for Bornholms Landøkonomiske Forening, og Paul Kofoed Ipsen, Klintvang, Åkirkeby, som var formand for De Samvirkende Bornholmske Husmandsforeninger. Alle tre bestyrelsesmedlemmer var i øvrigt tidligere elever. Valget af de to landboforeningsformænd skal utvivlsomt også ses i lyset af et ønske om at gøre forbindelsen til landbruget så stærk som overhovedet muligt. Det var jo hidtil så langt overvejende fra denne samfundsgruppe eleverne kom, og man ventede tilsyneladende, at det fortsat ville være sådan.

Husholdningsafdeling

En anden større nyskabelse, der skal nævnes, er, at der i løbet af 1943 blev oprettet en husholdningsskoleafdeling. Den direkte baggrund var, at Hansigne Hansen, som i ca. 20 år havde drevet husholdningsskole på Søndregård i Nylars, agtede at nedlægge denne virksomhed. De to landboorganisationer så imidlertid gerne, at virksomheden kunne fortsætte i en eller anden form, og derfor blev det til, at der blev oprettet en sådan afdeling på højskolen.

Det skete ved, at den tidligere nævnte spisestue i "Sønderomme" blev indrettet til skolekøkken, og rummet oven over blev indrettet til mere almindelig undervisning i denne afdeling. Husholdningsafdelingen fik således sin egen nøje afgrænsede del af bygningskomplekset. Husholdningsundervisningen skulle fortrinsvis foregå uden for de perioder, hvor der var højskolehold, men det princip måtte man snart se bort fra. De første kurser, der blev holdt, havde en varighed på 6 uger.

Endnu en ting, som skete i denne tid, var, at Bornholms Højskoles Hjælpfond blev reorganiseret. Fonden bestod oprindeligt i en sum penge, godt 12.000 kr., som kom ind ved en stor indsamling i 1920. Disse penge var beregnet til at støtte skolen med i vanskelige perioder. I 1942 blev imidlertid den sidste rest af disse penge brugt som hjælp til en mindre modernisering i køkkenet. Allerede før den tid var der dog taget skridt til en fornyelse af fonden, der skulle genetableres ved en ny indsamling samt stadig holdes vedlige ved årlige bidrag, som interesserede kunne

tegne sig for. Den samlede indbetaling beløb sig til ca. 3.500 kr. og i de følgende år indkom der hvert år omkring 2.000 kr. Tiden skulle vise, at der blev god brug for alle disse penge.

Endelig skal det som endnu en nyskabelse nævnes, at Gamborg Nielsen i 1943 forlængede sommerskolen med en måned, så den kom til at vare fra 3. maj til slutningen af august.

Så meget som en nødvendig baggrund for at forstå det videre forløb og til klarøgelse af, hvordan situationen var for skolen i vinteren 1943-44. Som nævnt indledningsvis stod kredsen bag skolen i en vanskelig situation. Alting måtte forekomme usikkert. Den ringe elevtilgang og dermed den dårlige økonomi var én ting. En anden ting var, at krigen fortsat rasede, og den havde også skabt skel og modsætningsforhold, som ikke gjorde vanskelighederne mindre.

Men nu skulle der altså ansættes en ny forstander. På et møde den 19. oktober 1943 var man enige om, at det ikke kunne udskydes længere.

Ansættelsen af Aksel Lauridsen

Bestyrelsen slog forstanderstillingen op i dagspressen, og det resulterede i seks ansøgninger, fra en frimenighedspræst, en sløjdscolelærer, en lærer ved Elbæk Lærerskole samt tre højskolelærere. Blandt de sidstnævnte var tidligere lærer ved Gerlev Gymnastikhøjskole Richard Syberg, som kom over for at se på forholdene. I 1970, da han en tid var vikar for forstander Svend Aage Bülow, fortalte han om det. Han blev velvilligt modtaget af formanden for repræsentantskabet, Jørgen Andersen, Damme-

gård, Østerlars, men det blev foreholdt ham, at man helst ville have en landbrugskyndig, nu hvor der hørte landbrug til skolen. Det kunne han ikke opfylde; han var uddannet cand. polit., men havde ingen forstand på landbrug.

Af de øvrige ansøgere udvalgte man to til at komme over at tale ved et offentligt møde i januar 1944. På grund af, at den ene blev syg, blev det dog til to møder; det sidste for en mindre, indbudt kreds.

I mellemtiden var der imidlertid indløbet et tilbud fra en lærer på Vestbirk Højskole, Aksel Lauridsen, som naturligt gav anledning til, at man skrev til forstanderen dér, Frode Aagaard, for at få en udtalelse. Frode Aagaard havde tidligere været forstander for Bornholms Højskole - fra 1923-34 - så han var en kendt person for alle i bestyrelsen og repræsentantskabet.

På et bestyrelsesmøde den 29. januar, hvor man forud havde haft det nævnte mindre møde med den sidste ansøger, forelå der endnu ikke noget fra Frode Aagaard, så man enedes om en ung lærer fra Ask Højskole, "saa fremt ikke Aagaards Brev var af en saadan Art, at man maatte overveje Muligheden af ogsaa at se Lauridsen herovre".

Da Aagaards brev endelig dukkede op, var det imidlertid en stærk opfordring til bestyrelsen om at antage Lauridsen, og han blev derfor også sammen med sin kone, Kristine, indbudt til et møde med en indbudt kreds den 7. februar. Indtrykket af dem var det allerbedste, hedder det, og da det endvidere var sådan, at statskonsulent Norup (undervisningsministeriets tilsynsførende) havde ytret betænkelig-

hed ved at indstille den anden til godkendelse, på grund af hans meget unge alder, enedes man hurtigt om at antage Lauridsen. Det blev enstemmigt godkendt af repræsentantskabet.

Aksel og Kristine Lauridsen

Aksel Lauridsen blev født 28. august 1909 i Oksbøl i Vestjylland.

Han var landmandssøn og fik sin skolegang i Ål Friskole hos den senere ret kendte højskolemand Kristian Kolding. Som ung arbejdede han selv med landbrug, og i vinteren 1930-31 var han elev på Ryslinge Højskole, hvor han sandsynligvis gennemgik uddannelsen til delingsfører (gymnastikleder).

Året efter - fra 1/11 1931 til 30/8 1932 - var han lærer på St. Restrup Husmandsskole, hvor han underviste i gymnastik og sang, og måske også i forskelligt andet. På et elevbillede af sommerholdet optræder han side om side med sin senere kone, som imens var stuepige hos forstander Balle. På det tidspunkt havde han bestemt sig til at blive lærer og fik som forberedelse til denne videreuddannelse særundervisning i historie af Kr. Kolding, der da var blevet lærer på husmandsskolen. Til gengæld passede han Koldings have.

I de følgende to år tog han den 2-årige læreruddannelse på Elbæk Lærerskole, som lå i nærheden af Horsens, og hvorfra ikke så få lærere i de frie skoler dengang fik deres uddannelse.

Efter læreruddannelsen var han i vinteren 1934-35 lærer på Vinding Højskole. Umiddelbart derefter - fra 1.

april 1934 - blev han lærer på Herning Friskole, og to år senere - fra 1. maj 1937 - blev han leder af den.

Han sluttede på Herning Friskole i foråret 1943. Fra november samme år blev han lærer på Vestbirk Højskole, men det blev altså kun til den samme vinter, hvorefter han så kom til Bornholms Højskole.

Kristine Lauridsen, født Jørgensen, blev født 21. november 1911. Hun var datter af en skræddermester i Lunde i Vestjylland, kun ca. 15 km fra sin mands hjemsgn. Hun blev uddannet håndarbejds-lærerinde fra Askov Højskole og gennemgik også et tilskærerkursus. Sommeren 1935 var hun ansat som lærerinde på Askov Højskole.

Hun og Aksel Lauridsen blev gift i foråret 1936, og i hele deres tid på Herning Friskole var hun også ansat dér med 16 ugentlige timer. Et par vintre havde hun også undervisning på Herning Ungdomsskole. De havde to døtre, da de kom til Bornholm, Lis og Dorete. Senere kom der en søn, Ebbe, og yderligere to døtre, Agnes og Anette, til.

Ansættelsesformen

Hvornår der blev sluttet kontrakt med Lauridsen og hvilken form, den fik, fremgår ikke direkte af forhandlingsprotokollen. Af forskellige detaljer fremgår det dog tydeligt nok, at det blev en kombination af ansættelse med fast løn og forpagtning.

I al den tid skolen havde været et ak-

tieselskab, d.v.s. fra oprettelsen i 1893 til 1943, havde det været sådan, at forstanderen forpagtede skolen af aktieselskabet og ellers drev skolevirksomheden for egen regning og risiko.

Efter overgangen til selvejende institution i 1943 ønskede man imidlertid fra ministeriets side forpagtningsordningen begrænset til kun at gælde for kostforplejningen og landbruget, og derfor blev det naturligvis sådan.

Dermed blev ikke bare forpagtningsafgiften for "Godset", men også prisfastsættelse for kostdage for såvel lærere som elever centrale spørgsmål for bestyrelsen. For at godkende kontrakten betingede ministeriet sig dog, at prisen, som forstanderen modtog af institutionen for kostforplejningen, aldrig måtte overstige den pris, som Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler fastsatte. For denne pris, som for 1944-45 fastsattes til 2,50 kr. pr. kostdag, skulle forstanderen foruden madden afholde alle udgifter til brændsel, pigeløn og andre udgifter ved kostforplejningen. Herunder hørte, forstår man, også service, bestik og andre løse remedier. Alt større og fast inventar henhørte derimod under institutionen.

Før overgangen til selvejende institution, hvor forpagtningen omfattede hele skolen, var tingene selvsagt langt enklere. Med den nye struktur blev der derimod skabt en dobbelt-økonomi, som næppe altid har været problemfri at håndtere. Men som den økonomiske situation efterhånden udviklede sig, blev den i dette tilfælde muligvis en fordel i sidste ende.

Forpagtningen af "Godset"

Det ser ikke ud til, at ministeriet har blandet sig i forpagtningsaftalen for

"Godset". Der blev naturligvis fastsat en forpagtningsafgift, som kom til at lyde på 1.585 kr. årligt, og som skulle betales med det halve hver termin, altså i juni og december. Men forskelligt løse og kreaturer, som betragtedes som henhørende under driften, måtte Lauridsen overtage som ejendom. Som et kuriosum nu mange år senere ser vi på, hvad der opregnes i protokollen:

3 køer	1700 kr.
1 ko	750 kr.
2 store søer	575 kr.
5 grise	175 kr.

Forskelligt løse omfattede: 1 plov, 3 harver, 1 bilvogn (arbejdsvogn, hvor man havde brugt hjul og aksler fra en ophugget bil. SAM), 1 fjedervogn, 1 fastvogn, 1 kane, 1 ajletønde, 1 radrenser, 1 hjulbør, spande, seletøj m.m. til en samlet pris af: 830 kr. dertil 10 tdr.

korn à 40 kr.	400 kr.
30 høns	150 kr.
i alt	4.580 kr.

Udover dette skulle Lauridsen betale for brændsel, 1 haveslange, skolebøger, syltetøj og sildefjerdinge til en samlet pris af 237 kr. alt i alt: 4.817 kr.

Den første tid 1944-45

En skole i krise

Aksel og Kristine Lauridsen tiltrådte officielt den 1. april, men det blev dog den 9. inden de nåede hertil og et par dage senere inden de kunne flytte ind.

På baggrund af det ovenfor skildrede er det næppe for meget sagt, at det var en skole i dyb krise, de overtog. I

det store to-binds værk om Bornholm, "Bornholmernes Land", som udkom samme år, skriver den tidligere forstander, pastor Andreas Hansen i en artikel om højskolen bl.a. om situationen:

"Der er nu antaget en 34-årig Lærer ved Vestbirk Højskole, *Aksel Lauridsen*. Han er foreløbig et ubeskrevet Blad. Lad os haabe, at han er *"den rette Mand"*, at han og hans Hustru kan komme saadan paa Bølgelængde med Bornholmerne, at de kan se det som deres *Livsopgave* at føre Bornholms Højskole frelst gennem Brændingen og ind i smult Vand..."

Udtalelsen om "den rette Mand" viser noget om, hvor meget betydning denne forestilling endnu havde. At der egentlig var mange tegn på, at tiden var blevet en anden, lukkede man tilsyneladende øjnene for. Nok var det krisetid, og man var nede i en bølgedal, men det lader til, at mange alligevel følte sig sikre på, at en dag ville det gå fremad igen, om ikke før, så når den forfærdelige krig forhåbentlig inden længe var forbi. Sådan noget lignende ser det i hvert fald ud til at have tegnet sig for Lauridsen og hans kone, og de tog fat med frisk mod.

Lauridsens tid blev en periode præget af en næsten utrolig aktivitet og foretagsomhed. Det hænger nøje sammen med fortsatte problemer med at skaffe tilstrækkelig indtjening til skolens drift, men det skyldes utvivlsomt også i høj grad en personlig tilbøjelighed hos Lauridsen selv. Der skulle helst ske noget hele tiden.

Aktiviteten gjaldt ikke mindst de korte 8- og 14-dages sommerkurser, som efterhånden blev en meget væsentlig del af virksomheden, den gjaldt

udlejning til korte faglige kurser af mange slags, udlejning til lejrskoleophold for såvel skolebørn som voksne seminarieelever samt megen mødevirksomhed af forskellig art. Det meste af det havde ganske vist også fundet sted i mange år før, men ikke i nær samme omfang.

Aktiviteten gjaldt også - og ikke mindst - et meget omfattende byggeri. Hverken før eller siden har der i skolens historie været en så intens byggeaktivitet. Hele seks gange i løbet af de godt 20 år blev der bygget nye bygninger eller bygget om i de bestående.

Som en nydannelse i Lauridsens tid kom desuden udvekslingsbesøg mellem Bornholms Højskole og flere svenske folkehøjskoler. Men det var selv sagt ikke noget der gav forøgede indtægter. Det har snarere været tværtimod.

Lærere og andre ansatte 1944-45

Vilhelm Rasmussen kom med Lauridsen til Bornholms Højskole. De havde kendt hinanden i flere år, havde læst sammen og senere flere gange været på kursus sammen. Han blev født 16/4

1912, og tog altså den 2-årige læreruddannelse på Elbæk Lærerskole. I årene 1935-43 havde han været lærer på Staby Efterskole og derefter i vinteren 1943-44 på Rønshoved Højskole. På Bornholms Højskole underviste han i verdenshistorie, dansk, regning, geografi og som noget nyt kunsthistorie. En tid-

ligere elev har fortalt, at han også selv malede i sin fritid.

Gerda Brandt Kofod

fra Brandtsgård i Boddilsker, født 24/6 1924, var elev på skolen den første sommer, 1944. Det førte til forlovelse og senere ægteskab med Vilhelm Rasmussen. På sommerskolen 1945 havde hun undervisning i håndarbejde. Vinteren derefter var hun elev på Snoghøj Højskole, som dengang var gymnastikhøjskole for kvinder. I april 1946 blev de gift og bosat i "Hyttén". Vilhelm Rasmussen fortsatte som lærer frem til efteråret 1947, hvor de begge blev ansat på Vivild Efterskole. I 1950 oprettede de Sjælsølund Efterskole i Nordsjælland.

Inga Thygesen var lærerinde den første sommer, 1944.

Hun blev født 1917 og var uddannet gymnastik- og håndarbejds lærerinde. Hun havde i årene 1941-44 om sommeren været lærerinde på Odder Højskole og om vinteren håndarbejdskonsulent i Ribe Amt. Efter sommerskolen blev hun lærerinde på et pigehjem på Fyn. I 1950 blev hun gift med en svensker ved navn Franzén og bosat i Stockholm.

Anna Nørgaard, født 12/6 1915 var uddannet husholdningslærerinde fra "Ankerhus" i Sorø. Hun havde været

ansat på centralskolen i Holbæk i 2 år, men fra omkring nytår 1942 blev hun konsulent for de bornholmske husmandsforeningers husholdningsudvalg. Derfra blev hun "lånt ud" for som sagkyndig at være med til at bygge husholdningsafdelingen op i 1943 og forestod undervisningen den første tid. Hun fortsatte med det også på Lauridsens første hold sommeren 1944, men medvirkede også på de specielle husholdningskurser senere.

Gudrun Lauridsen, som var søster til Lauridsen og uddannet sygeplejerske, medvirkede i korte perioder på de første sommerskoler. Hun underviste i sundhedslære.

Hans Peder Andersen, Aksel Juel Nielsen og Christen Christensen, som alle var landbrugskonsulenter, og også havde medvirket i Gamborg Nielsens tid, nævnes som lærere på vinterskolen 1944-45. De havde naturligvis landbrugsfag samt regning.

Johannes Müller, født 1916, nævnes at have overtaget gymnastikken på samme vinterhold. Han kaldes løjtnant, og han havde også medvirket i

Gamborg Nielsens tid. Han var i øvrigt søn af savværksejer Axel Müller, Almindingen Savværk ved Ekkodalen.

Else Katborg

blev ny lærerinde på sommerskolen 1945. Hun nåede dog ikke frem før til juni på grund af et stærkt engagement i modstandsbevægelsen, men så tog hun også fat med energi og foretagsomhed, hedder det. Hun blev født 1918 og uddannet som lærerinde i både husholdning, håndarbejde og gymnastik fra henholdsvis "Ankerhus" og Snoghøj Gymnastikhøjskole. Hun havde to somre været lærerinde på Vejstrup Ungdomsskole og ellers husholdningskonsulent. På Bornholms Højskole havde hun husholdning, håndarbejde, sundhedslære og gymnastik. Hun var også lærerinde sommeren 1946, hvorefter hun tog på årskursus på Statens Gymnastikinstitut.

Endelig skal nævnes, at den tidligere forstander, pastor **Andreas Hansen**, som sædvanlig medvirkede med nogle få foredrag.

Skolens praktiske medarbejdere nævnes kun lejlighedsvis i årsberetningerne, og det er også noget forskelligt, hvor mange af dem der optræder på elevbillederne. Ganske vist er det sådan, at en højskoles egentlige formål er undervisning, men i sin helhed ville

tingene nu ikke fungere uden køkkenpiger, pedel m. v. Derfor skal de også nævnes her i det omfang, der foreligger navne på dem.

Karl Vilhelm Pedersen

fra Mårslet, Østjylland, født 1922, var elev vinteren 1942-43 i Gamborg Nielsens tid. Efter opholdet blev han på skolen som "godsforvalter", og det fortsatte han med formentlig et års tid også under Aksel Lauridsen.

Af køkken- og stuepiger i denne første periode har vi navne på følgende: Helga Ridder, Emmy Nielsen (elev senere i sommeren 1946), Maja Christensen, Kirsten Nielsen og Karen Bruun (elev sommeren 1944).

Sommerskolen 1944

Lauridsens tiltræden blev naturligvis markeret ved det traditionelle åbningsmøde for sommerskolen, som blev holdt den 5. maj. Her udtalte han i forbindelse med sin velkomst, *"... at mit Maal for Skolegerningen kunde udtrykkes med Christen Kolds Ord: at give de unge Troen paa Guds Kærlighed og Danmarks Lykke. Den Ungdom, der skal bære Danmark ind i de nye Tider, skal være vaagen, - men først og sidst skal de lære at bøje sig for Aandslivet som den største Magt"*.

Derefter blev der holdt foredrag af Vilhelm Rasmussen og af Lauridsen selv.

Der var mødt 13 elever på dette første sommerhold, og som Gamborg

Nielsen havde begyndt på året før, var også dette kursus berammet til 4 måneder - frem til slutningen af august. Det blev fastholdt i årene derefter - dog sådan, at de, der ville, kunne slutte efter 3 måneder. Det var der ind imellem nogle, der gjorde.

Eftersom de fleste af billederne stammer fra netop denne sommer 1944 og en del af pigerne nævnes i billedteksterne skal navnene på dem anføres her i den rækkefølge, de er i i protokollen: Karen Helen Bruun fra Vestbirk i Jylland, den eneste ovrefra, Bodil Munch Kofoed, Baunegård, Pedersker, Else Margrethe Sassersen, Paradisgård, Ibsker, Else Søgaard Hansen, Søgård, Østermarie, Gerda Brandt Kofod, Brandtsgård, Bodilsker, Ellen Elise Munch, St. Grammegård, Åker, Anna Sofie Mortensen, Engegård, Rutsker, Annelise Alling-Dam, Almindingen, Anna Marie Pedersen, Timannegård, Ibsker, Kirsten Kalf Hansen, St. Klintgård, Vestermarie, Erna Kofoed, Gadegård, Knudsker, Inger Marie Kofoed, Svaneke, og Marit Marker, Svaneke.

En af de 13 piger, Inger Marie Kofoed fra Svaneke, måtte imidlertid efter en måned ud at arbejde igen, så de blev 12 det meste af sommeren.

Som det er fremgået var lærerne denne første sommer Lauridsen og hans kone, Vilhelm Rasmussen, Inga Thygesen og Anna Nørgaard.

Undervisningen

Undervisningen blev i alt væsentligt tilrettelagt efter det traditionelle mønster. Dog fremgår det tydeligt, at skolen nu havde et skolekøkken, som naturligvis skulle udnyttes.

Fagfordelingen var følgende (hvor

det er muligt med angivelse af den pågældende lærers initialer samt det ugentligt timetal):

Nordens historie, AL, 4 t.; verdenshistorie, VR, 2 t.; kirkehistorie, AL, 1 t.; kunsthistorie, VR, 1 time hver anden uge; samfundslære, AL, 1 t.; sundhedslære, IT, 1 t.; litteratur, AL & VR, 3 t.; dansk, 4 t.; regning, 3 t.; geografi, VR, 1 t.; husholdning, AN, 10 t.; håndarbejde, IT, 8 1/2 t.; sang, 2 t.; gymnastik, IT, 6 t., hvoraf 1 var folkedans. Det gennemsnitlige ugentlige timetal for eleverne har været omkring 46.

Med hensyn til de enkelte emner inden for fagene fulgte man i langt det meste også nøje den fastlagte tradition. En ny ting var dog kunsthistorien, men det var selvsagt meget begrænset, hvad der kunne nås med kun én time hver anden uge.

I litteratur ser det ud til, at man i hovedsagen har koncentreret sig om nogle enkelte værker, f. eks. Bjørnsons "En glad gut", 5 t.; Paludan-Müllers "Adam Homo", 11 t.; Henrik Ibsens "Brand" og "Peer Gynt", 5 t.; Jakob Knudsens "Den gamle Præst", 5 t.

Ud over disse har de haft en række andre emner med 1 eller 2 timer. Blandt disse kan nævnes: Islandsk digtning i nytiden, G. Gunnarson: Borgslægtens historie, Selma Lagerlöf: Gösta Berlings saga, Hans Kirk: Fiskerne, Nis Petersen: Sandalmagernes gade, Kaj Munk og enkelte andre ting.

Feriekurser, udflugter m. v.

Foruden det almindelige højskolekursus på fire måneder blev der i sommerens løb afholdt tre såkaldte feriekurser, formentlig af en uges varighed. Sidst i juni var det et kursus for unge pi-

Sommeren 1944. Tidlig morgen (det ses på skyggerne) parat til afgang på en lang travetur. Muligvis den dag, de gik gennem Almindingen og plantagerne til Ølene, hvor de spiste deres madpakker. Videre derfra til Else Sassersens hjem, Paradisgård (den vestligste af dem). Efter ophold dér videre gennem Paradisbakkerne til Nexø, hvorfra de tog toget hjem. Forrest i gruppen til venstre står Else Søgaard Hansen og Marit Marker; i midten Lauridsen og fru Lauridsen. Forrest i gruppen til højre står - med ternet bluse - Else Sassersen.

ger, 35 i alt, så da var skolen fyldt. Det hedder, at arbejdet var lagt sådan tilrette, at de gled ind i skoleplanen sammen med eleverne, og hvad der kunne være blevet til uro og forstyrrelse i arbejdet, blev i stedet et frisk pust med liv og humor, som de frydede sig over.

Få dage efter var der et tilsvarende kursus for husmødre, som også blev vellykket. Lidt senere igen - i midten af juli - var der så feriekursus for unge mænd. Der var indrettet sovepladser i "Hyttene", 23 i alt, men det blev kun til 16 deltagere. Lauridsens havde været noget spændt på, hvordan det skulle gå, men det blev nogle stilfærdige og gode dage, hedder det.

Om deltagerne i disse feriekurser var bornholmere eller folk ovrefra,

nævnes der desværre ikke noget om, men i betragtning af, at det var krigstid, er det mest sandsynligt, at de var her fra øen. Det sidste kursus for unge mænd skulle have været gentaget i september, men det måtte aflyses på grund af for ringe tilslutning.

Trods den fortsatte krigstid, var sommerpigerne på en del udflugter. Den første gik til Rønne, hvor de besøgte forskellige virksomheder og museet. Derefter nævnes der besøg i seks af elevernes hjem, hvoraf flere blev kombineret besøg på forskellige seværdigheder, Dueodde, Snogebæk (med røgede sild) og Balka på én tur, Paradisbakkerne og Randkløveskår på to andre.

Mod slutningen hen i august tog de

på en to-dages tur til Nordbornholm, som formede sig lidt specielt. De tog først med toget til Rønne, hvor Andreas Hansen stødte til. Så gik turen videre med rutebil til Hasle, hvor de besøgte kul-lejerne. Derefter gik de om bord i rute-skibet "Carl" og sejlede langs kysten til Allinge. Derfra til vandrehjemmet "Sjøljen", hvor de spiste. Om aftenen besøgte de Hammershus, hvor Andreas Hansen førte dem rundt og fortalte om fæstningens historie. Senere på aftenen samvær på vandrehjemmet med sang og fortælling.

Næste morgen tog de efter morgen-

maden af sted til fods til Allinge, hvor der blev provianteret. Derefter videre til Sandkås, hvor frokost blev indtaget i en hyggelig have. Her tog de så afsked med Andreas Hansen og fortsatte derefter traveturen til Rø og Gudhjem. Undervejs badede de i Salenebugten. Fra Gudhjem tog de så toget hjem til skolen.

Man overvejede, om tiderne var til at holde fest som slutning på sommeren, men besluttede sig for det trods krigssituationen. Der havde hver mandag sommeren igennem været folkedans på skolen, og alle, der havde været med udefra, blev inviteret med til festen. Desuden blev elevernes søskende inviteret - og eventuelle kærestes med ring(!), men dem var der ingen af.

Det hedder, at det blev en god fest med mange gæster og godt humør. Der var kort forinden kommet en ny hest på "Godset", kaldet Klaus, og under festen blev der opført et lille spil med den som "hovedperson". Det havde man mere sig meget over.

Husholdningskursus

Efter sommerskolens slutning måtte et fagligt kursus for bygmestre aflyses, fordi lærere ovrefra, som skulle have medvirket, ikke turde rejse til Bornholm af frygt for ikke at kunne komme hjem igen.

I september holdt man endvidere et månedskursus for unge piger i husholdning og kjolesyning. Det var først og fremmest et fagligt kursus, men Lauridsen nævner, at "vi kunde nu ikke samle en Flok unge Piger paa en dansk Højskole, uden at samles om noget af det egentlige i Højskolen". En deltager, Grethe Aagesen, Knudsker, har om det sidstnævnte fortalt, at han

Fra opholdet i Else Sassersens hjem, Paradisgård i Ibsker. Nederst på trappen sidder Lauridsen, fru Lauridsen og Inga Thygesen. Bag dem Vilhelm Rasmussen og alle tolv piger. Bag ved dem Else Sassersens forældre.

bl. a. gennemgik Sigrud Undsets "Kristin Lavransdatter". Det blev en uforglemmelig oplevelse for dem. Men hun nævner også, at Vilhelm Rasmussens timer i verdenshistorie, hvor han især havde lagt vægt på de store linier, havde været meget givende.

Vinterskolen 1944-45

Efter alt dette stod vinterskolen 1944-45 for døren. Og nu lader det til, at det var blevet kendt, at der var sket en forandring på skolen. Det blev til 24 elever, en særdeles pæn fremgang. Men helt tilfreds var Lauridsen ikke. Der havde været 31 indmeldte først i oktober, men da tiden nærmede sig, kom der udmeldelser fra nogle ovrefra og mere uventet også fra nogle bornholmere.

Skolemæssigt blev det, så vidt man kan forstå, en helt normalt vinter, hvor der blev arbejdet godt og solidt. Undervisningen fulgte også her det fastlagte mønster med højskolefag som det væsentlige og landbrugsfag i et vist antal timer nogle eftermiddage.

Men man var fortsat "under krigens skygge", og det satte sit præg på mange ting. Der var f.eks. problemer med at holde de sædvanlige møder på grund af indskrænket toggang, men ved nytårsmødet, som det lykkedes at gennemføre, mindedes de Kaj Munk.

Ellers prøvede de at følge med i krigens gang. Hver dag samledes en flok lyttende elever og lærere om radioapparatet i Lauridsens stue og bagefter stregede de stillingerne ind på kortet. Den tyske modoffensiv i Belgien skyggede i nogen tid for håbet om en snarlig slutning på krigen, men selv om det snart igen gik fremad for de allierede, var der nok af andet, der kastede skyg-

ger - især henrettelserne blandt danske. Et par gange fik skolen også besøg af tyskerne med henblik på benyttelse af skolen til "andet formål", men det blev heldigvis undgået.

Under disse omstændigheder blev det også på dette hold diskuteret om man burde holde en rigtig elevfest. Det blev man dog også enige om at gøre, og så invitere man pigerne fra sommeren før samt deres søstre og eventuelle kæresten (med ring) til spisning den 11. marts kl. 16. Derefter festede man med dans i en smukt pyntet sal til kl. 21, og sluttede derefter af med kaffe og sang.

Ugen efter var der det sædvanlige elevmøde med generalforsamling (hvilket havde været fast tradition siden elevforeningens stiftelse i marts 1894). Ugen efter igen var der - også som sædvanligt - forældremøde med gymnastikopvisning af eleverne og oplæsning og sang og musik af nogle af lærerne. Et par dage efter var "en god og rig vinter" så til ende.

Befrielsen - og sommerskolen 1945

Efter den sædvanlige omgang rengøring, kalkning o. a. i april, begyndte så den næste sommerskole den 3. maj 1945. Og den fik unægtelig en ekstraordinær og meget glædelig optakt.

Det var bestemt, at der skulle være åbningsmøde søndag den 6. maj, men allerede fredag middag anedes det, at kapitulationen kunne komme inden søndag. Og ganske karakteristisk for Lauridsen bemærker han, at så gjaldt det om at få ordnet det sådan, at der kunne blive mulighed for at fejre befrielsen.

Derfor samledes de nogle stykker

for at tale sammen om det, medens de naturligvis hørte radio fra B.B.C. Og allerede samme aften kom så den bekendte meddelelse fra London om kapitulationen i Holland, Nordvesttyskland og i Danmark. En af eleverne, Gudrun Dam fra Smedegård i Nylars, har senere fortalt, at Lauridsen og lærer "Rass" (Vilhelm Rasmussen) kom springende ud til dem og fortalte det - helt ovenud glade.

Befrielsen blev forståeligt nok fejret på behørig vis. Dagen efter, lørdag, var de alle til gudstjeneste i Å Kirke, der var fyldt til sidste plads. Om lidt af dette lader vi Lauridsen fortælle:

"... oppe i Korbuen var ophængt et dejligt stort Dannebrogflag. På Trinene op til Koret under Korsflaget sad og stod Sommerpigerne. - For mig blev det mere end et Indtryk; det blev et Ønske hos mig, at dette Billede der maatte blive som et Symbol paa

det nye Danmark, som vi nu skulde bygge: Dansk Ungdom i Kirkens Kor under Korsflaget".

Dagen efter, søndag den 6. maj, fejstes flaget og derefter var der kirkegang igen. Om eftermiddagen var der så et stort møde på skolen, til hvilket elevforeningens repræsentanter havde hjulpet med at få indbydelser udbredt over hele øen.

En lang række mænd var blevet bedt om at tale. Det var følgende: pastor Andreas Hansen, Rønne; pastor Thorsager, Åkirkeby, skolens bestyrelsesmedlemmer: Vilmer Juul Nielsen, Holger Brandt Kofod og Paul Ipsen; desuden mejeribestyrer Holger Haahr, Bøsthøj Mejeri; folketingsmand H.C. Koefoed, Markeregård, Poulsker; landstingsmand Johannes Larsen, Åkirkeby; og endelig Vilhelm Rasmussen og Aksel Lauridsen selv.

Sommeren 1944. På vej på udflugt - formentlig til Dueodde m. m. De venter på togskifte på Åkirkeby Station. I forgrunden lærerinden, Inga Thygesen, og Lauridsen (med map-pen).

Her er de kommet til Snogebæk, hvor det var tanken, at de skulle have røgede sild, men der var ingen at få den dag. Manden længst til højre er muligvis en broder til fru Lauridsen. Turen gik videre til fods til Dueodde, hvor de var i vandet og ellers spiste og hyggede sig. Derefter blev de hentet til Gerda Brandt Kofods hjem, Brandtsgård i Bodilsker, i hestetekøretøjer. Efter ophold dér gik turen så hjem igen.

Af Lauridsens tale er et uddrag givet i årsskriftet. Vi tager et par udpluk:

"... den tunge Sorgens Dag og Dagene derefter kom for de fleste danske til at betyde en inderlig Vækkelse til Forstaaelse af, at Danmarks Sag er vor Sag, og Danmarks Skæbne er vor Skæbne ...

Med Oplevelsen af Folkefællesskabet som noget stærkt og bindende gaar vi ind til vor genvundne Frihed med Tak og Tro. Gud give saa, at den onde Tid har lutret os, saa vi ikke har lidt og mistet forgæves. Maatte vi have lært at føle Ansvar baade for vore egne Handlinger og for vort Folks.

Maatte vi ogsaa nu ret forstaa, at ... vi er eet Folk, der vil bygge sammen paa vort fælles Hjem: Danmark. - At Skel mellem By og Land - Arbejder og Arbejdsgiver - Gaard-

mand og Husmand nu virkelig maa udviskes. Maatte vi gaa ind til den ny Tid med Ansvarsfølelse ...

Vi har med Gru set et Folks - det tyske Folks - Fornedrelse ...

Hvor er alting blevet forenklet for os. Vi forstaa nu bedre end før, at Mennesket kun kan leve et værdigt Menneskeliv i Lyset fra Kristus.

Vort gamle Flag - Danebrog - har vi lært at føle større Ærbødighed for ...

Rundt i de nordiske Lande hænger i Højskolernes Festsale de nordiske Flag. De bærer alle Korsets Tegn i Dugen. Dette Tegn er Symbolet paa den stærkeste aandelige Virkelighed. Dette Symbol maa nu holdes saa højt som aldrig før".

Allerede dagen efter blev de imidlertid

alle revet ud af den glade feststemning, da de russiske bomber ved middagstid faldt over Rønne og Neksø - og blev efterfulgt af et endnu større bombardement dagen efter igen, tirsdag den 8. maj. Under de urolige dage, der fulgte efter disse chokerende begivenheder, turde Lauridsen og lærerne ikke tage ansvaret for at fortsætte skolen umiddelbart, så pigerne blev sendt hjem i nogle dage.

Mandag den 14. maj var der dog faldet så meget ro over tingene, at de tog fat på det egentlige skolearbejde. Da var en fynsk pige omsider også ankommen. Hun havde været med på rutebåden "Østersøen", da den flygtede til Sverige. Da hun så ankom til Rønne, blev hun evakueret til Vestermarie, og først derefter nåede hun frem til bestemmelsesstedet - efter 12 dage undervejs.

Nu kunne man så omsider holde højskole igen under normale, fredelige tilstande, og det er forståeligt, at denne sommerskole bliver betegnet som noget helt særligt. Den havde også vundet rimeligt god tilslutning, 21 i alt.

I sit almindelige forløb formede denne sommerskole sig dog som så mange andre med det samme skolearbejde, de samme møder osv. Men med de sædvanlige cykleture var det problematisk, da mange cykler efter krigsårenes mangel på dæk og andre reservedele var i en elendig forfatning. De nåede dog at komme til Neksø på grundlovsdagen, hvorefter de var gæster på Brandtsgård i Bodilsker, hvorfra den yngste datter var elev. Der indløb adskillige andre invitationer til besøg i elevhjem, men en del måtte de af tidnød sige nej tak til. De var også på udflugt til Rønne, men den store ud-

flugt til Nordbornholm blev opgivet.

Så nærmede slutningen sig. Man holdt afslutningsfest den 28. august med mange gæster og lystig dans. Og da det samtidig var Lauridsens fødselsdag, forstår man, at lejligheden blev benyttet til ikke mindst også at fejre den. Det blev i øvrigt fast tradition i resten af Lauridsens tid.

Lauridsens "Fra dagbogen"

Hertil når skildringen af Lauridsens tid i "Bornholms Højskoleliv". Og når vi ser bort fra den her tilføjede indledning og enkelte tilføjelser og mindre rettelser i den oprindelige tekst, fremtræder den i det store og hele uændret.

Den sidste del med skildringen af Lauridsens tre første hold baserer sig naturligt nok næsten udelukkende på hans årsberetninger i årsskrifterne.

I højskoleårsskrifter i almindelighed forekommer der en del forskellige betegnelser for disse fremstillinger af årets begivenheder. Lauridsen kalder dog konsekvent sine for "Fra Dagbogen" eller blot "Dagbogen", og at der virkelig er tale om en dagbog som grundlag, bliver man ofte gjort opmærksom på, ved at han henviser til sin kones optegnelser.

Han skriver allerede i 1945, at denne dagbog ikke skal være det mindste kapitel i et årsskrift, og det må man sige, han lever op til. Han lægger ud med 9 sider i 1944, hvorefter beretningerne gradvis bliver større og større for i 1952 at nå toppen på 31 tætskrevne sider med to forfattere - foruden ham selv Erling Kristiansen. Derefter bliver de mindre igen, men af noget svingende omfang.

Bornholms Højskoles årsskrifter be-

gyndte at udkomme i 1911, men i de første år er beretningerne om årets gang meget kortfattede. Med Frode Aagaards tiltræden i 1923 bliver de imidlertid langt fyldigere, og fra da af gælder, at de hører til de væsentligste kilder til højskolens historie. Disse årsberetninger skal dog i alle tilfælde vurderes kritisk og hvor det er muligt sammenholdes med og suppleres af andre kilder.

For Lauridsens tid forekommer det at gælde i særlig grad. Der er mange højstemte skildringer og begejstringsudbrud - og for den sags skyld også flere iltre udfald mod forhold, han ikke bryder sig om - mens de nøgterne kendsgerninger som elevtal, økonomi o. lign. i reglen er mere sparsomme. Det er dog ikke sådan, at han fortier problemerne, men det er ligesom de drukner lidt i mængden af de mere positive detaljer.

Kildematerialet i øvrigt

Det er ikke blot dagbogsberetningerne, der i Lauridsens tid bliver langt fyldigere. Også af andet kildemateriale er der betydeligt større mængder end tidligere. Mens det for den tidlige tid oftest drejede sig om af vride enhver lille oplysning ud af det sparsomme kildemateriale for at danne sig et helhedsbillede, drejer det sig om denne senere tid langt mere om at sortere fra i stoffet og begrænse sig, at skelne væsentligt fra uvæsentligt og samtidig bevare overblikket over for et stort og i flere henseender noget kaotisk stof.

Den større stofmængde hænger i betydelig grad sammen med den nye højskolelov af 1942 og overgangen til selvejende institution. Mens selve sko-

ledriften under forpagtningsordningen nærmest var forstanderens private anliggende, bliver det under de nye forhold meget anderledes.

Der foreligger således kopier af en mængde indberetningsskemaer til ministeriet, over lærernes data og lønindplacering, opgørelser over elevbesøget, årselevtal o. lign. samt en del forskellige andre ting, breve, bekendtgørelser og cirkulærer.

Ligeledes foreligger der en stor stab regnskabsbøger, som ganske vist ikke overalt er lige gennemskuelige, men giver mulighed for indblik i mange detaljer i de til tider meget anstrengte økonomiske forhold.

Endelig skal nævnes de forskellige protokoller, som helt fra den første begyndelse i 1893 udgør noget af det væsentligste kildemateriale. For denne tid gælder det i særlig grad bestyrelsens og repræsentantskabets forhandlingsprotokoller, men også elevprotokollen bør nævnes i denne sammenhæng.

På grundlag af alt dette materiale vil jeg så i det følgende fortsætte med mit forsøg på at tegne et billede af denne noget specielle periode af Bornholms Højskoles historie.

For at knytte til ved Andreas Hansens før udtalte ord, så blev det en periode, der ikke bragte skolen gennem brændingen og ind i smult vande. Den blev vel snarere hængende i brændingen, men det er et spørgsmål, om der egentlig var noget smult vand på den anden side at styre hen imod. Det forekommer mig, at perioden i flere henseender netop kan kendetegnes ved "høj bølgegang".

Perioden 1946-55

Skuffede forhåbninger?

Vi har set, hvorledes Aksel Lauridsen i udtalelser ved sin tiltræden og i forbindelse med befrielsen i maj 1945 gav udtryk for sin vision af en ny tids Danmark. I en højstemt romantisk-idealistisk sprogbrug udmalede han en ny tilstand i det gamle land, der skulle vokse frem på grundlag af ansvarsfølelse og åndsstyrke, nationalfølelse og kristendom.

Men allerede i årsskriftet for 1946 er det ligesom tonen har fået en anden lyd. I indledningen til årsberetningen kommer han bl. a. med denne tirade:

"O, Danmark! hvor lidt kender du i Dag til den hellige Begejstringens Ild. Du er alt kommet så vidt, at du sjakrer med det hellige. Din Kultur er i Forfald; dine Kirker er tomme; dit Skoleliv er blevet til Skolevæsen; dine Hjem er splittede.

Aandslivet har trange, trange Kaar. Materialismen slynger sin klamme Arm om Folket og knuser dets varme Hjerte i sin IstapHaand".

I samme retoriske sprogbrug stiller han så spørgsmålet, om han har lov til at viderebringe et sådant sortsyn. Pessimister retter ikke en verden op; der må lyssyn til. Hvorefter han prøver at overbevise sig selv og læserne om, at ser det end galt ud, så må man ikke opgive håbet.

Elevtilgangen

Alligevel var ovenstående svada måske netop et træffende udtryk for, hvad hjertet var fuldt af i en pessimistisk stund. På det tidspunkt, hvor han må have skrevet det, var der usikkerhed

om, hvorvidt de overhovedet ville komme i gang med en vinterskole 1946-47. Den 26. oktober var der kun indmeldt 6 elever, og derfor samledes bestyrelsen og formanden for repræsentantskabet til krisemøde.

Man mente ikke, en vinterskole kunne gennemføres med et så lille antal, så derfor blev det vedtaget at udsætte starten til 1. december, når det egentlige efterårsarbejde på landet var afsluttet. Lauridsen meddelte, at der til den tid var begrundet håb om at få indtil 20 sydslesvigske elever, og han havde tilbudt at tage både kvindelige og mandlige.

Det blev dog ved håbet. Den 27. november var der indmeldt 7 elever, og bestyrelsen samledes igen for at drøfte sagen. Stemningen var først overvejende for at aflyse vinterskolen denne gang, men slutresultatet blev alligevel, at den skulle gennemføres. Og så blev det endda kun med 6 elever; én må have meldt fra igen.

Inden da havde man ansøgt ministeriet om dispensation for lovens krav om 5 måneders vinterskole og i stedet nøjes med 4 måneder. Denne dispensation blev givet "ganske ekstraordinært" i begyndelsen af januar 1947.

Denne vinterskole blev den absolutte bundrekord med hensyn til elevtal, men situationen var for så vidt symptomatisk for en lang række år efter 2. verdenskrig. Hvis man havde håbet på, at freden i sig selv ville medføre fremgang for højskolen - og det er der forståeligt nok et og andet, der tyder på - så blev man i hvert fald skuffet. Det gik nærmest lige modsat.

Et blik på antallet af elever fra disse år taler deres tydelige sprog herom. Vi vil derfor nedenfor se nærmere på de

konkrete tal for perioden 1944-55, hvor vi også ser på hvor mange, der var bornholmere, og hvor mange, der var "ovrefra". Fra vinterskolen 1947-48 indførte man også fællesskole for begge køn; derfor er antallet af piger på disse hold også angivet.

Antallet af elever 1944-55

Sommerskolen for piger

år	i alt	bornh.	ovfr.
1944	13	12	1
1945	21	20	1
1946	12	8	4
1947	15	1	14
1948	15	2	13
1949	10	1	9
1950	10	4	6
1951	7	3	4
1952	12	2	10
1953	9	2	7
1954	12	3	9
1955	11	3	8

Vinterskolen for begge køn

år	i alt	bornh.	ovfr.	piger
1944-45	24	21	3	-
1945-46	16	12	4	-
1946-47	6	6	-	-
1947-48	16	10	6	2
1948-49	8	7	1	1
1949-50	11	6	5	2
1950-51	11	8	3	3
1951-52	18	7	11	3
1952-53	13	6	7	3
1953-54	15	8	7	6
1954-55	11	4	7	7

Tallene angiver de antal, der er opført i elevprotokollen, og der er således ikke taget hensyn til, hvor lang tid eleverne var på skolen. Nogle kom først nogen tid efter kurssets start, og enkelte

rejste før. Endelig sluttede som tidligere nævnt nogle piger på sommerholdene efter tre måneder. Dette fremgår ikke af protokollen. Det er også kun de egentlige elever, der er talt med. På et par vinterhold er også opført nogle kontrolassistentelever, som altså ikke er talt med.

Som det kan ses, sker der et voldsomt fald fra 1945 til 1946 i antallet af bornholmske piger, hvorefter det fra 1947 skrumper yderligere ind til meget små tal. Det ses også, at det ikke er indførelsen af fællesskole om vinteren, der er årsagen til dette fald, for også her er tallene meget små. Det lykkedes i nogen grad at erstatte de bornholmske piger med piger ovrefra, men noget stabil tilgang kan man just ikke kalde det.

For vinterholdenes vedkommende afspejler tallene de samme tendenser, omend knap så udtalt. I slutningen af perioden er det samlede antal bornholmske elever dog så lille, at skolens funktion som lokal højskole for bornholmske elever i realiteten må betegnes at være endeligt afsluttet.

Skolevirksomhed på dispensation

Efter den tids lovgivning - højskoleloven af 1942 - skulle en godkendt skole, der havde både sommer- og vinterkursus, i de foregående 5 år have haft gennemsnitligt 10 årselever for at bibeholde godkendelsen og dermed oppebære tilskud fra staten. Kun elever på 18 år og derover kunne tælles med og kun, hvis de havde fuldført kurset, medmindre det var sygdom eller andre tvivlende grunde, der havde medført en tidligere afbrydelse. Udenlandske ele-

Sommeren 1944. En lørdag eftermiddag i august, hvor nogle af pigerne har påtaget sig at hjælpe til med høstarbejdet. Her afventer fire af dem at komme i gang, Anne Marie Pedersen, Karen Bruun, Gerda Brandt Kofod og Bodil Kofoed. Længst til højre fru Lauridsen. Hvem den midaldrende dame med ryggen til er, ved vi ikke. I baggrunden ses det lille husmandssted, kaldet "Pensionatet", som højskolen ca. 15 år senere erhvervede til lærerboliger.

ver kunne ikke tælles med, dog undtaget elever fra de nordiske lande. Derfor kunne elever fra Sydslesvig heller ikke medregnes.

En årselev var én elev i fulde 12 måneder. (I højskoleloven af 1970 blev det reduceret til 40 uger, mens minimumsantallet af årselever til gengæld blev sat op til 18).

Med den sædvanlige kursusstruktur på Bornholms Højskole med 4 måneders sommerskole, som blev indført i 1943, og den gængse 5 måneders vinterskole ville mindstemålet på 10 årselever svare til et mindste antal elever på hvert hold på omkring 14.

Det er let at se af tallene, at skolen ikke nær alle årene kunne opfylde dette krav. Reglen om 5-års-gennemsnittet

havde imidlertid en betydeligt udjævrende virkning, og i den henseende nød man en tid godt af de relativt store hold i 1940-41 og til dels i 1944-45.

Trods dette gled skolen med de kun 6 elever i vinteren 1946-47 dog samme år under mindstegrænsen, hvilket den også havde været i Thomas Thomsens tid i 1939. Der skulle gå adskillige år, før den nåede op over igen.

For stadig at oppebære statstilskudet, måtte man nu til at søge om dispensation fra reglen. Det viste sig, at der i ministeriet var god forståelse for den vanskelige situation, for dispensationen blev vist uden vanskeligheder givet.

Situationen føltes dog ikke særlig holdbar, og derfor rejste Lauridsen i ef-

teråret 1948 over til ministeriet for personligt at danne sig et indtryk af, hvordan mulighederne for fortsat dispensation var. Han fik det indtryk, at de fortsat kunne regne med støtte fra staten.

Den mulighed måtte man fortsat ty til, og i foråret 1950 fik man tilsagn om dispensation i de næste tre finansår, men dog kun på betingelse af, at elevtallet ikke yderligere faldt, og således, at man ville tage stilling til sagen ét år ad gangen.

I opgørelsen over årselevtallet for 1952-53 klarede Lauridsen imidlertid problemet ved at medregne to 14-dages sommerkurser med den begrundelse, at kursisterne på disse også kunne modtage understøttelse. Derved nåede han op på lidt over 12 årselever. Det kunne man ikke ifølge loven, men da

han vedblev med at gøre det i årene efter, lader det til, at man i ministeriet har ladet det passere. På den måde slap man så også uden om det pinagtige problem med dispensationerne.

Elevtilgangen - og storpolitikken ?

I dagbogsberetningerne kommer Lauridsen flere gange ind på årsagerne til den beskedne elevtilgang. Og her er det i reglen forhold i forbindelse med den spændte storpolitiske situation under den kolde krig, han peger på.

Tidligt efter befrielsen nævnes der noget om russerrygter, og lidt senere nævnes det, at de for sent bekendtgjorde deres afrejse. Om efteråret 1946, da

det kun blev til 6 elever, var russerne dog forlængst draget af.

I 1950 omtales et stort kursus for friskolefolk ret udførligt i dagbogen af en mand ved navn P. Hansen. Han nævner Korea-krigen som årsag til, at der blev frafald, da tiden nærmede sig.

Og i 1953 havde Lauridsen været ude for, at to flygtede polske jetpiloter havde fået nogle forældre til at føle, at Bornholm kunne være et farligt sted at tage hen og derfor havde holdt deres døtre tilbage. Dertil kom, at der samme forår også var brudt koppeepidemi ud i Polen.

Samme år nævner han i øvrigt også i et brev til et ministerielt udvalg, at skolens elevtal "har i de sidste 10 år været unormalt på grund af udenrigspolitiske forhold".

Det kan ikke ganske afvises, at disse forhold i nogle tilfælde har spillet en rolle, eftersom folk direkte har nævnt dem. Men da elevtilgangen i al sin beskedenhed egentlig var meget konstant, har det næppe i den store sammenhæng haft nogen særlig stor betydning. Hvis der havde været store udsving fra det ene år til det andet, var der mere grund til at tro det.

Men under alle omstændigheder skulle disse storpolitiske forhold ikke have nogen betydning for tilgangen af bornholmske elever. Og det var jo det, der var skolens egentlige og afgørende problem. I dens første mange år havde skolen for langt størstedelen virket i kraft af, at tilstrækkelig mange af øens egne unge kom som elever. Men nu, hvor de bornholmske landbokredse ikke længere syntes at have brug for det, højskolen kunne byde på, måtte der uvægerligt blive problemer.

På det nævnte friskolekursus for-

klarede Lauridsen problemet med, at Bornholm ikke havde gennemlevet den åndelige vækkelse, som det øvrige land havde haft. Det åndelige havde derfor en anden baggrund på Bornholm, og det prægede højskolens arbejdsvilkår.

Men hvilken forklaring, man end måtte finde, så havde Bornholms Højskole dog aldrig været nogen lukrativ forretning, og de meget små elevtal måtte selvsagt hurtigt medføre svære økonomiske problemer. Bestyrelsen måtte da også adskillige gange i årenes løb mødes for at finde udveje til at klare disse.

Og det var naturligvis også det, der var den egentlige baggrund for den megen aktivitet med korte højskolekurser og al mulig anden kursus- og mødevirksomhed.

For at klare al denne virksomhed, blev der imidlertid bygget en hel del, og de økonomiske vanskeligheder var da heller ikke uden en vis sammenhæng med dette. Før vi går videre med økonomien, vil vi derfor se nærmere på, hvad der skete på dette felt i perioden 1946-55.

Nybyggeri og forbedringer 1946-55

Aksel Lauridsen indså hurtigt, at skulle skolevirksomheden økonomisk i væsentlig grad hvile på mange korte kurser af forskellig art - og nogen anden mulighed var ikke umiddelbart i sigt - så måtte der mere plads til, og især flere værelser.

Det første af den slags, man havde i tankerne, var en forlængelse af hovedbygningen mod vest med ca. 10 m. Der-

Her er de kommet i gang med at køre havre ind med hesten "Klaus". Det er Anne Marie Pedersen fra Timanegård, der håndterer "kjiwan", mens det ikke kan ses, hvem der er "lâpaja". Vognen her er den nævnte fastvogn (modsat fjedervogn).

ved skulle der blive plads til 30 kursister, som kunne få deres egen indgang. Denne plan nævnes dog ikke senere.

Annekset

Snart efter gik man imidlertid i gang med det første af den slags, der blev ført ud i livet. Det var opførelsen af "Annekset", som fandt sted i løbet af sommeren 1946. Dette anneks var en lav bygning af træ på grundmuret fundament, som rejstes mellem tilkørselsvejen ned til skolen og det sydlige skel. Her var der tidligere tilplantet med æbletræer som en del af en større frugthave. Bygningen (som fortsat ligger der) blev knap 19 m lang og 8,5 m bred, og den nævnes at skulle have plads til 40 senge.

Om byggeriet skriver Lauridsen i årsskriftet for samme år:

"Den 18. juni rejstes Huset. Det var en af mine store Dage, og der er ingen Grund til at skjule, at jeg glædede mig; for vi trængte til bedre Plads. Det har vi nu faaet. Kan vi saa helt fylde de nuværende Rammer, saa bliver der nok ogsaa Mulighed for, at vi kan foretage de Forbedringer, der stadig skal komme. Enten sker der noget omkring os: Udvidelser og Forbedringer, eller ogsaa gaar vi i Staa. Men Bornholms Højskole skal leve".

Bygningen var projekteret og opført af bygmester Ernst Andersen, Åkirkeby Skæreri. Som nævnt var den bortset fra selve fundamentet helt i træ, således også gulvet, der givetvis har været af brædder hvilende på svære dragere og tværbjælker. I den endelige udformning ser den ud til at have haft 11 elevværelser à 4 sengepladser, altså i alt 44, samt et toilet- og baderum. I et kælderum havde den sit eget fyr.

Prisoverslaget lød først på 23.000 kr., men det blev tilsyneladende hurtigt klart, at det ikke ville holde. Den endelige byggesum ville man søge finansieret ved at få et tidligere optaget statslån på 25.000 forhøjet til det, man mente maksimalt kunne opnås ifølge højskoleloven. Derved skulle kunne fås yderligere 23.800 kr. Derudover ville man få et kreditforeningslån forhøjet med 10.000 kr.

Da regnskabet blev gjort endeligt op, viste omkostningerne sig imidlertid at være løbet op på 38.000 kr. Af dette beløb gav ministeriet helt i overensstemmelse med loven tilsagn om at yde halvdelen som statslån, altså 19.000 kr. Skolen havde modtaget 2.000 kr. i tilskud fra Åkirkeby Sparekasse, og til at dække de resterende 17.000 kr. enedes bestyrelsen om at optage et nyt lån, som man ville søge at få 20 højskoleinteresserede folk til at garantere (kautionere) for. Garantibeviserne skulle lyde på hver 1.000 kr.

Repræsentantskabet tiltrådte forslaget, men slutresultatet blev dog, at man fik lavet 10 garantibeviser à 1.000 kr. og 20 à 500 kr., og det lykkedes at få 30 næsten udelukkende tidligere elever til at overtage dem som kautionister for lånet.

Det er ret mange tal på pengebeløb, der lige ovenfor er nævnt, og der vil komme mange flere i det følgende. Efter vore dages størrelser, ser beløbene unægtelig ret beskedne ud, men de skal naturligvis ses i forhold til den tids løn- og prisniveau. For en mulig sammenlignings skyld skal det derfor her anføres, at den gennemsnitlige timeløn for en faglært håndværker i provinsen i 1950 var 3,38 kr. hvilket ville give en samlet årsløn på ca. 7.800 kr. De tilsva-

rende tal for en ufaglært arbejder i provinsen var 2,95 kr. i timeløn og ca. 6.800 kr. i årsløn.

Solgården og Grønnegården

Selv om opførelsen af Annekset betød større råderum, var værelseskapaciteten alligevel ikke nær stor nok, når der kom forespørgsler om store kurser på 70-80 deltagere. Derfor kiggede Lauridsen sig snart om efter nye muligheder for udvidelser inden for de uomgængeligt snævre økonomiske rammer.

Der viste sig en sådan mulighed i 1950, da nogle barakker på Galløkken i Rønne blev udbudt til salg. Det var nogle, som bolig- og arbejdsministeriet havde ladet opføre til at huse arbejdere og håndværkere under genopbygningsarbejdet efter bombardementet. Nu var de efterhånden blevet overflødige og blev udbudt til salg. Højskolen købte så to af dem for en samlet pris af 9.000 kr. Af størrelse var de ca. 20 x 8 m, og de blev genopført på skolen først på sommeren 1950.

For at få det hele så godt som muligt, gravede man ligesom til Annekset grund ud og støbte fundament som til solide stenhuse, og rejste så barakkerne på dem.

Den ene blev placeret parallelt med Annekset på den anden side af tilkørselsvejen. Den fik navnet "Solgården". Den anden blev placeret længere oppe mod landevejen og vinkelret på tilkørselsvejen. Den fik navnet "Grønnegården". (Se i øvrigt luftbillede af hele skolen side 35).

Som bilag til en ansøgning om statstilskud til udgifterne, skulle der indsendes en beskrivelse af bygningerne.

Der foreligger et udkast til denne, og i lidt tillempet form lyder den i uddrag som følger:

Grønnegården er en barak af finsk type ... Fundamentet er massiv fodmur, støbt af skærvebeton; desuden er der anbragt tre rækker bærepiller af mursten. (Derefter beskrives gulvkonstruktionen og ventilationshuller i fodmuren. Til konstruktionen af resten af bygningen, dvs. den egentlige barak, henvises der til arbejdsministeriets egne beskrivelser).

I Grønnegården er indrettet 8 soveværelser og midtergang i den nordlige ende, mens der i den sydlige ende er indrettet en samlingssal på 6 x 8 m. Til at bære taget i salen er der indlagt 2 svære tagdragere nedfældet i træstøtter. Midtergangen er belagt med nye høvlede og pløjede svenske brædder.

Hvert værelse er monteret med 4 sengepladser (trækøjer med spiralbund og madrasser), 3 taburetter, 1 bord, 1 dobbeltskab, 1 stige og vandstel med vaskefad og kande (der var ikke indlagt vand i denne barak). Salen er monteret med 6 borde, 1 mindre bord, 10 bænke og 2 avishylder.

Solgården er ligesom Grønnegården en barak af finsk type (som der med hensyn til konstruktionen henvises til).

I Solgården er der indrettet 10 soveværelser (også med hver 4 sengepladser) og midtergang. Og her er desuden 2 badeværelser (3 vandhaner over vask og 3 bruser i hvert værelse). Gulvlægningen er terrasso, og kloakeringen er udført med glaserede rør. (På en liste over inventar optræder 10 toiletskande, så der var altså ikke moderne klosetter. Det kom dog få år senere).

Desuden nævnes, at der var an-

Højskolen set fra området ved landevejen vinteren 1956. Nærmest til venstre den østlige gavl af "Solgården" og til højre den sydlige gavl af "Grønnegården".

vendt hessian til gardiner, og at alle elektriske installationer var nye. I værelserne var der én lampe og én stikkontakt, i salen 4 lamper og i gangene 2X2 lamper.

Endvidere nævnes, at begge bygninger havde fået lagt nyt tagpap, at de var malet udvendig og indvendig, og at der imellem dem var lagt flisegang.

Da barakkerne blev udbudt til salg, drejede det sig om at handle hurtigt for at udnytte det billige tilbud, og det fremgår, at Lauridsen og Vilmer Juul Nielsen derfor i første omgang betalte dem af egne midler. En tidlige elev, Børge Funch, Pilegård, Pedersker, har fortalt, at Vilmer Juul Nielsen kunne gå ind for den ene barak parallelt med Annekset, men derimod var stærkt imod den anden, men Lauridsen har altså fået trumfet sin vilje igennem.

Juul Nielsen hjalp imidlertid ikke blot med penge. Ovennævnte Børge Funch, elev vinteren efter 1950-51, som på det tidspunkt var tjenestekarl hos ham, blev sammen med andre sendt til højskolen med et hesteforspand for at være behjælpelige med opførelsen. Men de havde klar besked om kun at hjælpe til med Solgården; den anden, Grønnegården, måtte de ikke hjælpe til med.

I omtalen af dette byggeri i årsskriftet 1950 skinner det da også igennem, at der havde været delte meninger om det. Og der ser også ud til at have været sat spørgsmålstejn ved betimeligheden af alle de mange korte kurser, som for mange af skolens faste støtter givetvis ikke betragtedes som "rigtig" højskole. Om dette skriver Lauridsen:

"Det er med rette sagt, at Bornholms Højskole nu ligner en gammel smålandsk

herregård. Det er klart, at vi gerne ville have bygget anderledes og finere; men hvem ville skaffe mulighed for, at dette kunne ske. Vi er altså glade for udvidelsen, og vi er især glade for den, fordi den har givet os den hårdt tiltrængte værelsesplads. Nu er vi ikke nødt til at sige nej, når henvendelserne kommer om afholdelse af større kursus. Det kan så diskuteres, om vi i det hele taget skal have den store kursusvirksomhed. Men vi er nu nødt til at holde os ved jorden og erkende, at det er den eneste udvej for at redde en nogenlunde økonomi igennem i disse vanskelige år. Lad mig så lige give udtryk for, at det kunne have støttet os og glædet os meget, hvis der havde været nogle flere, der havde indset denne nødvendighed og havde tilbudt at bære udgifterne sammen med os andre".

De to barakker havde som nævnt kostet 9.000 kr., Solgården 4.000 kr. og Grønnegården 5.000 kr. Flytningen og genopførelsen med fundamentstøbning m. v. kom til at andrage 17.000 kr., og dertil kom inventar anslået til ca. 4.000 kr., alt i alt omkr. 30.000 kr.

Det fremgår dog af regnskaberne, at den endelige sum blev på godt 32.000 kr. Heraf dækkedes halvdelen af et nyt statslån på 16.000 kr. Resten klaredes med andre lån. Af Sigurd Svendsen, Loftsgård, Vestermarie, lånte man 5.000 kr., Vilmer Juul Nielsen udlånte 8.000 kr., og resten klarede Lauridsen selv. Men som det synes af citatet ovenfor, var han ikke just tilfreds med denne udgang. Han var tydeligvis skuffet over manglende opbakning

Modernisering af køkken, ny spisesal m. v.

Men når det nu blev muligt at tage mange flere kursister ind, blev der

uvægerligt problemer på andre områder. Det gjaldt ikke mindst med hensyn til køkken- og spisesalskapacitet, og allerede i 1952 tog man fat på at løse disse problemer med et endnu større byggeprojekt.

Byggeriet havde været på vej i tanker i nogen tid. Lauridsen fortæller, at han i januar havde været en del i køkkenet, når der var mest travlt, for at studere arbejdsgangen, måle op og foretage en del beregninger. Efter at spisesalen var indrettet i Sønderomme (i 1930-jvf. indledningen) og senere i hovedbygningen, havde køkkenet været ret rummeligt, men det var åbenbart ikke særligt hensigtsmæssigt indrettet.

I slutningen af samme måned var der så møde med "de sytten", altså skolen bestyrelse, repræsentantskabet samt elevforeningens bestyrelse. På mødet blev nogle løst skitserede planer forelagt, og de blev vel modtaget. Det hedder, at især Paul Ipsen gik stærkt ind for en forbedring af køkkenforholdene.

Lauridsen havde imidlertid videre planer, som han foreløbig ikke kom ud med; han sigtede mod et noget større byggeri. Men velvilligheden fra "de syttens" side gav ham mod til at fortsætte planlægningen. Han kontaktede bygmester Ernst Andersen, Åkirkeby Skæreri, og dennes søn, som var ingeniør, og fik af dem foretaget en sagkyndig projektering.

Endelig måtte nødvendigvis også mulighederne for finansiering af byggeriet undersøges. I begyndelsen af marts rejste Lauridsen igen over til ministeriet og blev som sædvanlig godt modtaget. Han benyttede også dagen til samtale med forskellige pengemagere om støtte. Men det var ikke så

sjov. Han skriver: "Det var en streng dag. *Selv om man kæmper for en sag, der er kampen værd, så er det nu alligevel strengt at gå tiggergang*".

Det lader dog til, at alt lykkedes rimeligt, for i begyndelsen af april ventede man blot på byggetilladelsen. Så snart den dukkede op, gik man i gang, og snart var det hele ét stort byggerod. Det lykkedes dog at få så meget skik på tingene, at sommerskolen kunne åbnes med manér, men ellers fortsatte byggeriet til et godt stykke hen på sommeren.

Det vigtigste, der blev foretaget, var den førnævnte modernisering af køkkenforholdene og bygningen af en helt ny, rummelig spisesal. Spisesalen blev placeret parallelt med køkken- og gymnastiksalfløjen; den åbne plads mellem hovedbygningens østende og Sønderommes lille østfløj blev således fyldt ud. Spisesalen blev anlagt i samme niveau som køkkenet, hvilket havde nødvendiggjort udgravning af ret store mængder jord. Længst mod syd rummede den nye tilbygning et bryggers eller grovkøkken.

Tømmeret blev rejst den 28. maj, men hvornår man var så vidt, at salen kunne tages i brug fremgår ikke klart. Ved byggeriet forsvandt naturligvis de tre vinduer i den lille skolestue på hovedbygningens sydside. De blev erstattet af et enkelt vindue i gavlen mod øst. I stedet for vinduerne blev der imidlertid lavet en bred åbning, hvorfra en lige så bred trappe førte ned i spisesalen. Åbningen kunne lukkes af med nogle foldedøre med råglasruder. Ved større møder kunne man således ret let udvide spisesalen med de to skolestuer og således få plads til et godt stykke over 100 mennesker til spisning eller kaffe.

Den sydlige endevæg af spisesalen,

som var én stor ubrudt flade, blev senere dekoreret med et maleri af en yngre kunstner, Inge A. Madsen, som et par gange havde været "Otte dage på højskole". Maleriet var inspireret af en digt, "Vintergatan" (på dansk: Mælkevejen) af den finsk-svenske digter Zakarias Topelius, som igen var inspireret til digtet af "Højsangen" i Gl. testamente. Maleriet fyldte hele væggen, og det kom til at sidde der i ca. 20 år. Derefter blev det besluttet at male det over.

Mens det er let at klarlægge byggeriet af den nye spisesal, er det straks meget sværere at rekonstruere, hvad der ellers blev foretaget. Hvad der egentlig blev lavet om i køkkenet, fremgår således slet ikke. Derimod går det bedre med de andre dele takket være en "rundtur", som Lauridsen foretager i årsskriftet.

I Sønderomme blev der således også foretaget en ret omfattende restaurering og forandring, især i den øverste etage. Her var hovedrummet i direkte forlængelse af gymnastiksalen den såkaldte "lille foredragssal". Den brugtes til daglig som almindeligt undervisningslokale for eleverne, men ved større møder kunne nogle foldedøre åbnes ned til den store sal. Sådan havde det været helt fra tilbygningen i 1905. Her ovenpå i "Sønderomme" blev væggene isoleret og i sydgavlen blev der sat to nye vinduer i, mens et lille vindue mod vest blev helt fjernet. Og så blev der malet over alt. I det lille rum i den lille østfløj, hvor der før havde været vævestue, blev der indrettet bibliotek og læsestue - hvad der for øvrigt også havde været fra den første begyndelse.

I gymnastiksalen var der sket det, at vinduerne mod øst var blevet ind-

skrænket til det halve, fordi taget på den nye spisesal ragede så højt op. Og så var et par gamle kakkelovne erstattet af radiatorer, som nu fik varmen fra oliefyr i kælderen.

Endelig blev der også foretaget ændringer i hovedbygningen. Forhallen inden for hovedindgangen mod nord blev gjort bredere - formentlig ca. 1,5 m - ved at man flyttede væggene ind til de tilstødende rum. Disse rum blev således ca. 0,75 m kortere.

Da man foretog denne sidstnævnte ændring fandt man en indemuret glas-kolbe med dokumenter og andre ting fra grundstensnedlæggelsen i 1893. Det gav naturligvis anledning til, at man ved indvielsen indemurede den igen suppleret med nye dokumenter, men herom mere senere.

I rummet lige vest for forhallen, hvor der før havde været bibliotek og læsestue, blev der indrettet forstander-kontor - eller "min stue", som Lauridsen kalder det (hvilket i øvrigt var almindeligt i grundtvigske kredse - vel nok for at søge at lægge vægt på det hjemlige). Dette kontor blev forbundet med forhallen med en ny fløjdoor.

Mod vest i sydsiden af hovedbygningen, hvor der siden skolekøkkenet blev lavet havde været spisestue, blev der nu en meget rummeligere opholdsstue, som også var forbundet med forhallen med fløjdoor.

Sluttelig skal nævnes, at der også blev lavet nye toiletter med moderne klosetter i Solgården.

Det fremgår af bestyrelsens forhandlingsprotokol, at hele byggeprogrammet kom til at koste 90.000 kr. Heraf fik man tildelt 15.000 kr. af tipsmidlerne og 2.500 kr. blev givet i tilskud af Damp-

skibsselskabet af 1866. Det sidstnævnte er, så vidt vi kan se, det eneste, Lauridsen fik ud af sin tiggergang - jvf. ovenfor. Resten af byggesummen, 72.5000, havde man i første omgang fået som byggekredit i Åkirkeby Sparekasse.

Det er lidt sparsomt, hvad der er af kildemateriale til dette byggeri, men det fremgår af en skrivelse, at man har ladet ministeriet omvurdere skolens ejendom, utvivlsomt for at få et større statslån end de fastsatte 50% af byggesummen. Det lykkedes da også, idet skolen engang i 1953 fik bevilget et lån på 90.000 kr. Men der var rigelig af "huller" at fylde det overskydende beløb i.

Indvielsen

Efterhånden som de forskellige områder af byggeprogrammet var færdige, blev de naturligvis taget i brug. Mest presserende var selvsagt køkkenet. I den første måneds tid af sommerskolen måtte man lægge beslag på skolekøkkenet til madlavning, og det kunne derfor ikke bruges til undervisning så længe. Efterhånden kunne det moderniserede køkken dog tages i brug, og hen på sommeren kunne også den nye spisesal, skønt endnu ikke færdig, tages i brug.

Midt i det hele skete der imidlertid det helt uventede, at et af bestyrelsesmedlemmerne, Poul Ipsen, Klintvang, pludselig døde. Det kastede en skygge ind over mange ting i tiden derefter. I hans sted valgtes senere Thorkild Skovgaard, Søholm, Vestermarie.

I løbet af eftersommeren blev det hele dog færdigt, og i forbindelse med efterårsmødet markerede man det ved at holde en indvielsesfest. Det skete på mødets anden dag, fredag den 19. sep-

tember. Der fortælles om det, at de kl. 12 samledes til en lille frokost i den nye spisesal. Bordene var i dagens anledning anbragt i heskeskoform, og til stede var hele den indbudte kreds med undervisningsminister Flemming Hvidberg som hædersgæsten. Foruden ham var det højskolernes konsulent, Frode Kristensen, repræsentanter for de forskellige organisationer på Bornholm, håndværksmestre, redaktørerne for de tre bornholmske dagblade, skolens bestyrelse, repræsentantskabet, elevforeningens bestyrelse samt lærerstaben og flere andre.

Under frokosten holdtes en lang række taler: af skolens formand Vilmer Juul Nielsen, af Lauridsen, af Andreas Hansen, af undervisningsministeren, af formanden for repræsentantskabet, Karl Henrik Hansen, af forstander Hattinger Jacobsen, Elbæk Lærerskole, og af flere andre.

Denne del af indvielsesfesten sluttede med, at den før omtalte glascylinder igen blev muret ind ydermuren. Der var udfærdiget et nyt dokument til at supplere det oprindelige. Lauridsen læste både det gamle og det nye op. Derefter blev begge dokumenter lagt i glascylinderen, som så blev kittet til og af Andreas Hansen igen muret ind på sin gamle plads.

Efter det samledes man i gymnastiksalen, hvor den mere offentlige del af festen fandt sted. Her talte igen Flemming Hvidberg. Han lykønskede de fremmødte og hele øens befolkning med den fornyede højskole og udtalte bl. a.: "Måtte de dokumenter, vi i dag har indmuret, opleve en ny storhedstid for åndslivet i dette land, og måtte lykke og vel-signelse hvile over arbejdet på denne skole i de næste tusind år".

Ellers holdt ministeren foredrag om europæisk kulturliv, påvirket som det er af jødisk-græsk tankegang, og om den frugtbare krise, det efter alt at døme er ude for i tiden.

Efter ministeren talte så Hattinger Jacobsen, som også beskæftigede sig med kulturkrisen. Han mente, at der var en farlig tendens i tiden til at overvurdere kulturen. Det var nødvendigt at bygge kulturen ind i det folkelige for at det menneskelige kunne komme til sin fulde ret.

Den maskintekniske afdeling

Med den store forbedring, som det fornyede køkken og den nye spisesal må have været, var det imidlertid ikke slut med byggeri og udvidelser i videre forstand. Allerede året efter, hen på efteråret 1953, var man i gang igen. Denne gang gjaldt det demonstrationslokaler for en maskinteknisk undervisning.

Som følge af den rivende udvikling med mekaniseringen af landbruget, som i høj grad var muliggjort ved Marshall-hjælpen, var der opstået et stort behov for undervisning i betjening og vedligeholdelse af traktorer og landbrugsmaskiner i øvrigt. Derfor blev der som et led i samme Marshall-hjælp stillet nogle offentlige pengemidler til rådighed for landbrugs- og husmandsskoler til oprettelse af faciliteter til en sådan undervisning. Pengene blev administreret af et udvalg under Landbrugsministeriet kaldet Produktivitetsudvalget, som igen havde et udvalg under sig kaldet Mekaniseringsudvalget. Det var det sidstnævnte, der havde direkte med denne sag at gøre.

På Bornholm (og i Vendsyssel) var der imidlertid ingen landbrugs- eller husmandsskole, og derfor blev der ret-

Luftbillede af skolen fra omkring 1970 - og i det store og hele som den var, da Aksel Lauridsen trådte fra i 1964. Til venstre ses skolens gamle T-formede hovedbygning samt den nye vestfløj fra 1959-60. Fra den her omhandlede periode skal nævnes den lange lave bygning næstyderst til højre. Det er "Annekset" fra 1946 og den senere i to omgange tilbyggede maskintekniske afdeling. Yderst til højre ses også en ret lang, lav bygning; det er den gamle hestestald. Parallelt med Annekset ses "Solgården" og vinkelret på denne længere ud mod landevejen ses en del af "Grønnegården".

tet henvendelse til Bornholms Højskole om en eventuel etablering af et sådant kursussted. Det gik man fra skolens side ind på at oprette.

Om projektet skriver Lauridsen i årsskriftet for 1953:

"Det var ikke med særlig glæde, at jeg atter begyndte at tumle med byggeopgaver. Hvis man blot kunne give ordrer til, at sådan og sådan skal det indrettes, og så lade arkitekt og håndværkere om resten, så var det hele ikke så forfærdeligt; men når hver femøre skal beregnes nøje for at få det bedst mulige ud af de knappe midler, der er til rådighed, så kan det godt blive lidt tungt at arbejde med".

Med disse bemærkninger må det

vist siges, at han udtrykte sig meget træffende om skolens situation i det hele taget. Men med hensyn til penge til det konkrete projekt, så det nu ikke ud til at være så galt.

De nye lokaler kom til at bestå af en mindre hal bygget i direkte forlængelse af Annekset mod øst, og desuden blev der inddraget fire værelser i selve Annekset til et undervisningslokale og til et rum for værktøj og modelsamling. Undervisningslokalet blev til daglig brugt til opholdsstue for elever og kursister.

Det er muligvis ved forberedelsen til denne ombygning af Annekset, at man opdagede, at der var gået svamp i

gulvkonstruktionen. For at få det repareret, har det været nødvendigt at rydde alle de indvendige skillerum til værelser og midtergang. Derefter er fundamentet så fyldt op med sten og grus, og der er støbt gulv i beton beklædt med vinylfliser. Et par ventilationshuller i sydsiden, som man har glemt at mure til, vidner stadig om den gamle konstruktion. Reparationen kom til at beløbe sig til 14.000 kr., og der gik en rum tid, inden man fik håndværkerne endeligt betalt.

Men tilbage til den nye maskintekniske afdeling.

Den nye hal blev til forskel fra Annekset opført med murstensvægge. Den blev 8 m i længden, og fik naturligt nok samme bredde som Annekset, 8,5 m. Hallen var specielt beregnet til demonstrationshal for traktorer og havde derfor en døråbning på godt 2 m med fløjddøre i gavlen.

Landbrugsministeriet havde gennem de nævnte udvalg bevilget 15.000 kr. til etableringen af de nødvendige lokaleforhold og andre 15.000 kr. til indkøb af værktøj og andet udstyr til undervisningen. Byggeomkostningerne blev imidlertid på omkring 20.000 kr., og det fremgår af en skrivelse, at Lauridsen også søgte om at få de sidste 5.000 kr. bevilget. I et par andre skrivelser er tallet ganske vist 6.000 kr., så der lidt uklarhed omkring det.

Men hvorom alting er, så er der den 12. februar 1955 bogført et beløb på 20.000 kr. fra Landbrugsministeriet til maskinhallen. Af værktøj og udstyr blev der i første omgang indkøbt for 8.000 kr., men til det gik regningerne videre til landbrugsministeriet, som så betalte dem direkte til firmaerne. Det var så meningen, at der skulle købes for

det resterende beløb, efterhånden som der blev indhøstet erfaringer på dette nye felt.

De første kurser i den nye afdeling blev afholdt i dagene 8. til 17. februar 1954. Det var tre kursus à tre dage med i alt 94 deltagere. Vintereleverne deltog i det sidste af dem, men ellers var det meningen at indlægge en del undervisning af denne art i timeplanen på vinterskolerne.

Det var meningen, at den nye hal med tiden skulle forlænges med en af samme størrelse, men indtil der blev penge til det, blev der som midlertidig foranstaltning indrettet et rum i den vestlige ende af den gamle hestestald til demonstration af plove samt så- og høstmaskiner.

Den maskintekniske afdeling - 2. etape

I sommeren året efter - 1955 - stillede produktivitetsudvalget i udsigt, at der kunne blive penge til en udvidelse af afdelingen. Og så gik man straks i gang med den udvidelse, der forlængst var planlagt. Som nævnt bestod den i, at den første hal blev forlænget med en af samme størrelse mod øst. Den blev dog en halv meter kortere, 7,5 m. Til gengæld lavede man denne gang en regulær port på knap 3,5 m i gavlen. Den nye hal blev også forsynet med en grav, som man kunne køre traktorer og maskiner hen over og derfra arbejde med dem nedefra. Endvidere indgik også et mindre toilet- og vaskerum.

Der er stor uklarhed om, hvor meget denne 2. etape kom til at koste. En opgørelse lyder på ca. 22.000 kr., en anden på ca. 33.000 kr. Helt sikkert er det dog, at der ikke var så mange penge i

tilskud som første gang. Der blev kun bevilget 9.200 kr. til byggeudgifter og 4.800 til værktøj. Der er ingen fingerpeg om, hvordan de resterende enten ca. 13.000 kr. eller ca. 24.000 kr. på byggeudgifterne blev finansieret.

Denne nye maskintekniske afdeling fungerede efter hensigten i nogle år, men nogen større succes med hensyn til kursus- og deltagerantal og dermed indtjening, blev den ikke. Der var derfor det meste af tiden lange perioder, hvor der ikke var kursus og lokalerne derfor stod ubenyttede.

I sådanne perioder kunne de dog også bruges til andet, bl.a. blev de brugt til kunstundervisning på nogle sommerkursus, men herom mere andetsteds.

Efterhånden ebbede maskinundervisningen dog helt ud, og udstyret blev på et tidspunkt solgt. Fra 1965 blev en del af rummene benyttet som kunstværksted for eleverne på de lange kurser, og siden 1979 har de to murede maskinrum været skolens keramikværksted.

Økonomiske problemer

Efter ovenstående lange udredning om den betydelige byggeaktivitet vil vi nu vende os mod de nærmest konstante økonomiske problemer, som bestyrelsen og repræsentantskabet adskillige gange måtte søge at finde udveje for at klare.

Lige efter nytår 1947 - altså den vinter, hvor der kun var 6 elever - samledes bestyrelsen for at tage stilling til, hvor-

dan der kunne skaffes 6.000 kr., som ville være nødvendige til den fortsatte drift under de foreliggende vanskelige forhold. Man enedes om at foreslå dem tilvejebragt fra højskolens hjælpefond. Den ville, når bidragene for 1946 var endeligt indløbet, have en kapital på netop omkring dette beløb. Hjælpen skulle ydes som et tilskud på 2.000 kr. årligt for 1946, 1947 og 1948. Der var også tale om at skaffe et tilskud på 1.000 kr. ad anden vej samt en lettelse på 1.000 kr. i forpagtningsafgiften af "Godset". Det sidste ville dog kun blive en omfordeling, idet det kun ville blive en lettelse for Lauridsens del af økonomien, mens der ville blive tilsvarende mindre til institutionen at gøre godt med.

Det fremgår af kassebogen, at der allerede var tilgået 2.000 kr. for 1946 fra hjælpefondens, og i marts 1947 kom der 1.000 kr. mere. Det ses også, at Lauridsens forpagtningsafgift af "Godset" faldt med 500 kr. pr. halve år. Hen på sommeren kom der et tilskud fra Andelsbanken på 2.000 kr., og et kreditlån på 10.600 kr. kom til udbetaling.

I marts 1948 indgik der igen 2.000 kr. fra hjælpefondens, og det fortsatte de følgende 2 år. Derefter blev beløbene mindre, 1.000 kr., 700 kr., 500 kr. og som det sidste 650 kr. i 1954. På den måde var der i løbet af 9 år tilført skolen 11.850 kr. ved støttekredsens bidrag. Dermed var denne mulighed til gengæld også udtømt. Det ser ud til, at bidragene til denne efterhånden var ebbet helt ud.

Engang i 1948 kom også et lån i Åkirkeby Bank på 23.500 kr. til udbetaling, men det var til en foreløbig finansiering af Annekset. Senere indløb et tilskud på 2.000 kr. fra Åkirkeby Spare-

kasse. Af samme kassebog fremgår det i øvrigt, at skolen modtog et årligt tilskud fra Bornholm Amt på 1.500 kr.

I januar 1949 var det galt igen. Formanden, Vilmer Juul Nielsen, indkaldte bestyrelsen for at orientere om, at skolen sandsynligvis ville give et underskud på 3.300 kr. Underskuddet skyldtes især, at der var ansat et ekstra lærerpar til en planlagt ungdomsskole i tilknytning til højskolen. Da denne skole ikke havde kunnet gennemføres, fordi der kun havde meldt sig 7-8 elever, stod skolen derfor med for mange lærere.

Det fremgår af samme referat, at Vilmer Juul Nielsen løbende lagde penge ud for skolen, og at disse pr. 1. maj ville beløbe sig til 15-16.000 kr. Dette beløb ville rimeligvis dækkes af statstilskuddet, men situationen var under alle omstændigheder betænkelig. Hvad der blev gjort denne gang, fremgår ikke, men det kan dog senere konstateres, at formanden fortsat havde mange penge til gode.

I januar 1950 samledes bestyrelsen igen og måtte konstatere, at der ville blive et underskud på 2.000 kr. Det vedtoges at prøve at få det dækket ved at søge Nexø og Rønne Sparekasser om støtte. Det fremgår igen af kassebogen, at der blev ydet et tilskud på 1.000 kr. fra hver af sparekasserne, fra Nexø dog først noget senere.

Den 24. marts 1951 samledes bestyrelsen igen, og denne gang sammen med garantterne (kautionisterne) for det tidligere omtalte sparekasselån til finansieringen af Annekset. Problemet var, at der manglede penge til renter og det årlige afdrag på 1.000 kr., i alt 1.340 kr. Resultatet af mødet blev, at garantterne gik ind på at betale beløbet for det

indeværende år og eventuelt også for året efter, hvis det blev nødvendigt. Mere end halvdelen af de 1.340 kr. blev betalt med det samme. Det fremgår, at det også blev nødvendigt for garantterne at betale de tilsvarende renter og afdrag året efter.

I forbindelse med mødet var der også vedligeholdelsessyn, og Lauridsen gav en redegørelse for skolens arbejde og fremtidsmuligheder. Trods den vanskelige situation fremgik det, "at han stadig havde bevaret sin lyse Tro paa Skolen og dens Fremtid".

Ved et repræsentantskabsmøde i juli samme år konstateredes et overskud på regnskabet på godt 1.600 kr., men det dækkede dog knap nok de nødvendige afdrag på gælden. Man fandt, at forstanderens faste løn var for lav, men var ikke i stand til at forhøje den. I stedet strøg man så en gældspost fra overtagelsen af forpagtningen af "Godset" på 1.592 kr.

På et bestyrelsesmøde den 9. maj 1952 måtte man igen konstatere et underskud på driftsregnskabet på 3.300 kr. Til dækning af dette havde Johs. Brandt, Egesgård, Bodilsker, skænket 1.000 kr. Resten enedes man om at søge Åkirkeby Sparekasse om at yde som gave. Der kom en gave på 2.000 kr., og det gentoges året efter.

På et bestyrelsesmøde den 30. april 1953 oplyste formanden, som fortsat var Vilmer Juul Nielsen, at skolen skyldte Lauridsen godt 9.000 kr. Til delvis dækning af dette beløb fik han bemyndigelse til for tredje år at opkræve renter og afdrag på det før omtalte sparekasselån af kautionisterne. "Og saa prøver man at faa det til at gaa indtil Statstilskuddet falder".

Den 20. august 1954 havde bestyrel-

sen igen møde med kautionisterne for sparekasselånet. De to foregående års tilskud fra Sparekassen nævnes i referatet, og det fremgår, at skulle Sparekassen for tredje år overveje et sådant tilskud, stillede man som ønske, at restbeløbet på det nævnte lån, som nu var på 12.000 kr., blev indbetalt. Det fremgår af underskrifterne, at der foruden bestyrelsen på 3 mand var 13 af de 30 kautionister til stede. Blandt de sidst nævnte var der overvejende stemning for at indbetale lånet, dog således, at det kunne ske à 2 rater, men inden nytår 1955. Fordelingen af indbetalingerne skulle naturligvis ske i forhold til garantsummen på henholdsvis 1.000 og 500 kr. - (jvf. ovenfor).

På et bestyrelsesmøde den 12. maj året efter, 1955, kunne formanden oplyse, at sparekasselånet bortset fra et mindre beløb nu var indbetalt. Dermed kan man sige, at kautionisterne reelt havde skænket skolen de 12.000 kr., som var mere end halvdelen af det oprindelige lån. På samme møde oplyste formanden endvidere, at en vekselgæld på 14.000 kr. for reparationen af Annekset var udlignet med et nyt sparekasselån. Endvidere var der indløbet et forskud på statstilskuddet på 30.000 kr. Det var 5.000 kr. mere end året før og oven i købet en god måned tidligere, "saa Likviditeten var der intet i Vejen med i Øjeblikket".

Vilmer Juul Nielsen trak sig på samme møde tilbage som formand, men nu da økonomien tilsyneladende var bedre, anmodede han om at måtte beregne sig 5 % i rente af de 14.000 kr., han i en hel del år havde fortrakt skolen rentefrit med. Det havde ingen noget imod. Han blev afløst som formand af plantageejер Axel Hjorth, Langede-

by, Bodilsker (elev på skolen vinteren 1918-19).

Det turde have fremgået klart, at skolen ikke havde klaret sig igennem, hvis ikke en ganske lang række af mennesker og institutioner beredvilligt havde skudt ikke ubetydelige beløb i foretagendet.

Når det således trods alt lykkedes at holde den gående, så hører den førnævnte intense virksomhed med korte kurser af mange slags dog med som en væsentlig del af billedet. Det vil vi se lidt nærmere på i et senere afsnit.

Skolevirksomheden 1946-55

Højskoleholdene

Midt i alle byggeaktiviteterne og alle de økonomiske problemer søgte man dog så godt man kunne at holde højskole med de alt for små hold, det nu en gang blev til. Lauridsen nævner flere gange, at de ikke gerne svigtede undervisningen af eleverne, men det har utvivlsomt ofte været vanskeligt at få det hele til passe sammen, når de mange korte kurser og møder også skulle passes.

I øvrigt formede de enkelte ophold sig i det store og hele sig som de første tre, der allerede er beskrevet. Lauridsen nævner hvert år de faste indslag, der var på hvert hold udover undervisningen, omkring advent og juleafslutning, nytårsfest, fastelavnsfest med opførelse af skuespil, som ofte blev gentaget til elevmødet i slutningen af marts. Ligeledes forskellige udflugter og besøg i nogle af elevernes hjem.

Timeplan for vinterskolen 1950-51.

Tid	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag	Lørdag
8.00-9.00	Norden L	Norden L	Kunsthist. L	Norden L	Kirkehist. L	Norden L
9.10-10.00	Regning P	Regning P	Regning P	Regning P	Regning P	Dansk K
10.10-11.00	Landbrugst. P	Landbrug P	Bogføring P	Landbrug P	Verdenshist. K	Verdenshist.
11.10-12.00	Landbrug P	Sprog K	M. Gymnast. N	Sprog K	Litteratur P	Sundhedsst. L
	Sprog K	M. Gymnast. N	P. Håndarb. KL	M. Gymnast. N		
	MIDDAG	P. Håndarb. KL	P. Håndarb. KL	P. Håndarb. KL		
14.00-14.50	Litteratur P	Fysik-Kemi P	Dansk K	Dansk K	Dansk K	Særfag K
15.00-15.50	Erhvervs-	Gregersen	Samfundsst. L	Litteratur L	Samfundsst. L	geografi K
16.00-16.50	Dansk K	Dansk K	Andr. Hansen	Litteratur L	Litteratur K	
17.00-18.00	Sang K & L	Litteratur K	Litteratur L	Sang K & L		
	Aftensmad					
20.00	Gymnastik			Gymnastik	Folkedans	

L = Aksel Lauridsen
KL = Kristine Lauridsen
K = Erling Kristiansen
P = Peder Pedersen
N = Oluf Nielsen

Timeplan for sommerskolen 1951.

Tid	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag	Lørdag
7.45	morgensang	morgensang	morgensang	morgensang	morgensang	morgensang
8.00-8.50	norden	norden	kunsthistorie	norden	kirkehist.	mythologi
9.00-9.30	MORGENMAD					
9.30-10.20	regning	husholdning	husholdning	regning	sang	dansk
10.30-11.20	litteratur	"	"	"	verdensstik	historie
11.30-12.10	gymnastik	"	"	gymnastik		
12.15-13.40	MIDDAG					
13.40-14.30	botanik	husholdning	husholdning	dansk	dansk	dansk
14.40-15.30	"	dansk	dansk	håndarbejde	håndarbejde	vævning
15.40-16.30	regning	boliglære	litteratur	"	"	"
16.40-17.30	litteratur	samfundslære	"	litteratur	litteratur	
17.30	AFTENSMAD					
20.00	folkedans	engelsk	boldspil	litteratur	engelsk	

På den originale timeplan er initia-
lerne føjet til med blyant.
På det pågældende hold var der 8
mænd og 3 piger.

For sommerholdene formede man-
ge ting sig anderledes som følge af års-
tiden. Her nævnes altid åbningsmødet
med markeringen af befrielsesdagen.
Norges grundlovsdag, den 17. maj,
markeredes også altid. Man deltog i
grundlovsmøde på Christianshøj, og så
var der aktiviteter omkring det store
sommerelevmøde. Også de var natu-
rligvis på udflugter og på besøg i nogle
af kammeraternes hjem, selvom der ef-
terhånden blev meget få bornholmske
piger. Endelig var der mod slutningen i
august forældredag med udstilling af
pigernes håndarbejder, gymnastikop-
visning m. m.

Udover det blev sommerpigerne så
jævnligt "forstyrrede" af sommerens
mange korte kurser, husmoderdage,
møder, grupper, der lejede sig ind osv.
Om alt dette er blevet oplevet som for-
styrrelse eller en kærkommen afveks-
ling i dagligdagen, er der egentlig in-
gen udsagn om. Det har formentlig væ-
ret meget individuelt.

For begge holds vedkommende
skal endelig nævnes rejserne til sven-
ske højskoler og genbesøgene derfra.
Rejserne herfra vil blive mere udførlig
skildret længere fremme.

Det mest centrale var dog fortsat
undervisningen, det daglige arbejde
med stoffet i en i øvrigt ganske lang
række fag. Den nævnes der ikke meget
om i årsberetningerne, men det ensar-
tede daglige virke giver normalt heller
ikke anledning til megen historiefor-
tælling. Som udtryk for denne side af
sagen, som jo må siges at være formålet
med det hele, gengives på forrige side
timeplanen for to hold, vinterholdet
1950-51 og sommerholdet 1951.

Lærere og andet personale 1946-55

Vilhelm Rasmussen fortsatte som tid-
ligere nævnt frem til efteråret 1947. Det
fremgår ikke klart, om hans kone også
medvirkede, men det har næppe været
med ret meget.

Den lange tradition med at valgme-
nighedens præster holdt nogle få fore-
drag blev også fortsat bibeholdt. Med
kort tid mellemrum kom der i 1945 og
1946 to nye. Det var **Vilhelm Greger-
sen**, der i 1945 afløste Andreas Hansen,
og **Edmund Jensen**, der i 1946 afløste
Kay Kirkegaard Jensen. Vilhelm Gre-
gersen medvirkede med foredrag fra
sommeren 1946, og Edmund Jensen
medvirkede fra sommeren 1949.

Solveig Faurholt, født

1922, blev ansat til
sommerskolen
1947. Hun under-
viste i hushold-
ning, gymnastik
samt sundhedslæ-
re og lidt håndar-
bejde. Hun havde
tidligere været på Nør-
re Ørslev Ungdomsskole.

Fra efteråret 1947 blev der indført
fællesskole om vinteren, men da der de
første år kun var meget få piger, var der
ingen fast husholdningslærerinde.

Esther Larsen fra Åkirkeby, født 1908
og elev på skolen 1928, blev også ansat
som timelærer fra maj 1947. Hun un-
derviste i vævning, de første år kun om
sommeren, men fra efteråret 1951 også
om vinteren. Hun fortsatte med det helt
frem til 1969, hvor hun måtte opgive på
grund af svækket syn.

L = Aksel Lauridsen
 KL = Kristine Lauridsen
 K = Erling Kristiansen
 P = Peder Pedersen
 N = Oluf Nielsen

Timeplan for vinterskolen 1950-51.

Tid	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag	Lørdag
8.00-9.00	Norden L	Norden L	Kunsthist. L	Norden L	Kirkehist. L	Norden L
9.10-10.00	Regning P	Regning P	Regning P	Regning P	Regning P	Dansk K
10.10-11.00	Landbrugst. P	Landbrug P	Bogføring P	Landbrug P	Verdenshist. K	Verdenshist.
		Sprog K		Sprog K		
11.10-12.00	Landbrug P	M. Gymnast. N	M. Gymnast. N	M. Gymnast. N	Litteratur P	Sundhedsl. L
	Sprog K	P. Håndarb. KL	P. Håndarb. KL	P. Håndarb. KL		
	M I D D A G					
14.00-14.50	Litteratur P	Fysik-Kemi P	Dansk K	Dansk K	Dansk K	Særfag K
15.00-15.50	Erhvervs-	Gregersen	Samfundsl. L	Litteratur L	Samfundsl. L	geografi K
16.00-16.50	Dansk K	Dansk K	Andr. Hansen	Litteratur L	Litteratur K	
17.00-18.00	Sang K & L	Litteratur K	Litteratur L	Sang K & L		
	A f t e n s m a d					
20.00	Gymnastik			Gymnastik	Folkedans	

Timeplan for sommerskolen 1951.

Tid	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag	Lørdag
7.45	morgensang	morgensang	morgensang	morgensang	morgensang	morgensang
8.00-8.50	norden	norden	kunsthistorie	norden	kirkehist.	mythologi
9.00-9.30	M O R G E N M A D					
9.30-10.20	regning	husholdning	husholdning	regning	sang	dansk
10.30-11.20	litteratur	"	"	"	verdens-	historie
11.30-12.10	gymnastik	"	"	g y m n a -	s t i k	
12.15-13.40	M I D D A G					
13.40-14.30	botanik	husholdning	husholdning	dansk	dansk	dansk
14.40-15.30	"	dansk	dansk	håndarbejde	håndarbejde	vævning
15.40-16.30	regning	boliglære	litteratur	"	"	"
16.40-17.30	litteratur	samfundslære	"	litteratur	litteratur	
17.30	A F T E N S M A D					
20.00	folkedans	engelsk	boldspil	litteratur	engelsk	

På den originale timeplan er initia-
 lerne føjet til med blyant.
 På det pågældende hold var der 8
 mænd og 3 piger.

Lisbeth og Jørgen Schou blev afløsere for Gerda og Vilhelm Rasmussen, der rejste efter sommerskolen 1947. Jørgen Schou var født 1917, uddannet cand. jur. og havde tidligere været ansat inden for retsvæsen og offentlig administration. Han underviste i dansk, litteratur, verdenshistorie og samfundslære. Lisbeth

Schou - kaldet Lis - havde kun nogle få timer i dansk og fremmedsprog. De var ansat til og med vinterskolen 1948-49, altså halvandet år. Han tog derefter på lærerkursus på Askov Højskole, men fik senere samme år en administrativ stilling i København.

Oluf Nielsen, født 1919, ansattes også i efteråret 1947. Han stammede fra Testrup i Himmerland. Hans egentlige arbejde var at være forvalter af "Godset", men han havde også gymnastikken med mændene om vinteren. Han nævnes som en praktik dygtig mand, der klarede mange problemer i dagligdagen.

Birthe Johnsen blev ansat til sommerskolen 1948. Hun var født 1924, uddan-

net husholdningslærerinde og underviste derfor i dette. Desuden havde hun sundhedslære og lidt håndarbejde. Hun fortsatte på skolen også om vinteren, men medvirkede vist kun ved de korte faglige kurser for folk udefra.

Eva og Arne Winther Johannsen blev ansat i efteråret 1948. Han var født 1917, læreruddannet og havde en tid været lærer hos Lauridsen på Herning Friskole. Derefter var han i 6 år

lærer på

Engelsholm Højskole. Han skulle specielt varetage undervisningen på den påtænkte ungdomsskole. Men da den ikke blev til noget, blev det Jørgen Schou, der måtte fortrække. Winther Johannsen underviste i dansk sprog, dansk og fremmed litteratur, nordisk historie samt fysik, astronomi og tegning. Hans kone medvirkede med undervisning i håndarbejde på sommerskolerne. De var ansat til og med sommerskolen 1950, hvorefter de drog til Fyn, hvor han overtog forstanderstillingen på Køng Højskole.

Else Jensen, født 1926 og uddannet husholdningslærerinde. Hun var lærerinde i husholdning på sommerholdene 1949 og 1950.

Peder Pedersen, født 1901 og uddannet landbrugskandidat, blev knyttet til højskolen allerede i 1927 og var i 12 år en meget væsentlig lærerkraft på skolen. Efter ca. 10 år i andet arbejde blev

han igen tilknyttet skolen fra efteråret 1949, i første omgang dog kun med nogle få timer i landbrugsfag og regnskab. Allerede året efter blev det dog også til fysik, kemi og regning samt en enkelt time om ugen i litteratur.

Signe Skovgaard, født 1931, forestod i sommeren 1950 gymnastikken. Hun var datter af Thorkild Skovgaard, Søholm, Vestermarie, som 3 år senere blev medlem af skolens bestyrelse.

Erling Kristiansen blev ansat i efteråret 1950 som afløser for Arne Winther Johannsen. Han stammede fra Vestbirk-egnen i Østjylland, født 1930, og altså kun 20 år, da han blev ansat.

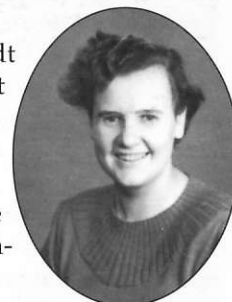

Han var i gang med en teologisk ud-

dannelse, men trængte åbenbart til en pause i studierne. Han fik med et par afbrydelser et langt tilknytningsforhold til Bornholms Højskole, først som lærer i to perioder adskilt af militærtjeneste og senere også som præst for valgmenigheden. Hans første periode, hvor han var fuldtidsbeskæftiget, varede frem til efteråret 1953. På sit første hold underviste han i dansk sprog, fremmedsprog, dansk og udenlandsk litteratur, verdenshistorie og erhvervsgeografi. Han fortsatte med stort set de samme fag på de følgende hold.

Efter tre år, om efteråret 1953, blev han indkaldt til militærtjeneste ved marinen. Efter at det var overstået vendte han i juni 1955 tilbage som time-lærer på sommerskolen og på de korte sommerkurser. Det fortsatte han med i nogle år, mens han i øvrigt gjorde sine studier færdige.

Marie Ladekarl, født 1925, blev også ansat i efteråret 1950. Hun forestod husholdningsundervisningen på de næste tre hold, til og med vinteren 1951-52.

Karen Margrethe Aaby Ipsen, født 1923, afløste Marie Ladekarl. Hun havde tidligere medvirket på to 5-måneders kursus på Kjellerup Ungdomsskole. Hun forestod også husholdningsundervisningen på 2 sommerhold, 1952 og 1953. På det mellemliggende vinterhold 1952-53 blev hun afløst af Grete Larsen fra Rønne, som senere igen vendte tilbage.

Sigrid Graungård nævnes som gym-

nastiklærerinde på sommerholdet 1952. Hun var elev, født 1929 og fra Vestjylland, og har åbenbart sprunget ind og hjulpet til i en snæver vending. Hun havde været på på Snoghøj Gymnastikhøjskole, og det nævnes, at hun til september samme år tog til Elbæk Lærerskole for at læse til lærerinde.

Carl Emil Jungild blev fra efteråret 1952 ansat som timelærer i sang og musik. Han var født 1919, uddannet organist, og havde før virket som lærer på et par skoler i Københavns-området. Han var nu organist i Rønne, og var tilknyttet højskolen som timelærer i adskillige år.

Til 1. november 1953 ansattes ikke færre end tre nye lærere, Vibeke Birch Andersen, Ingeborg Askgaard og Paul Larsen som afløsere for henholdsvis Erling Kristiansen, Karen Margr. Aaby Ipsen og Peder Pedersen. Sidstnævnte var blevet forstander for forsvarets civilundervisning ved Almegårds Kaserne.

Vibeke Birch Andersen, født 1928, havde tidligere i knap 2 år været ansat som korpssekretær og instruktør ved Det danske Pigespejderkorps. Med undtagelse af geografi overtog hun de samme fag, som Erling Kristiansen havde haft. Hun var i første omgang ansat i 2 år, til og med sommeren 1955. Denne sommer vendte Erling Kristiansen som før nævnt tilbage og delte da nogle af sine tidligere fag med hende. Efter denne sommer rejste hun, fordi hun ønskede supplere sin uddannelse med videreuddannelseskursus. Året efter, til sommeren 1956, vendte hun tilbage igen og tog også vinteren 1956-57.

Ingeborg Askgaard var født i 1912 og havde en længere karriere inden for undervisning og konsulentvirksomhed bag sig. Hun forestod husholdningsundervisningen på to hold, vinteren 1953-54 og den følgende sommer 1954.

Paul Larsen, født 1924, var nyuddannet landbrugskandidat og overtog derfor al landbrugs- og naturfagsundervisningen. Desuden havde han regning, geografi, en enkelt time med litteratur og til dels gymnastikken. Han blev desuden engageret i virksomheden ved den nye maskintekniske afdeling. Han medvirkede på 3 hold, til og med vinteren 1954-55. Derefter han fik han anden ansættelse her på Bornholm og bor her fortsat som pensionist. Han blev mange år senere medlem af skolens bestyrelse og var i nogle år dens formand. (I øvrigt har han selv fortalt om sin tid som højskolelærer i årsskriftet for 1994, hvortil der hermed henvises).

Grete Larsen, som var bosat i Rønne og som nævnt ovenfor havde medvirket vinteren 1952-53, blev igen tilknyttet skolen fra sommeren 1955. Hun var født i 1911 og havde som ung været elev på Askov Højskole. Derefter blev hun uddannet husholdningslærerinde på "Ankerhus" i Sorø og havde i 1955 en længere virksomhed som husholdningslærer og konsulent bag sig. Hun forestod husholdningsundervisningen denne sommer, 1955, og den følgende vinter, 1955-56. Fra 1956 var der ingen sommerskole, og den faste husholdningsundervisning ophørte også med den. Sommeren 1956 var Grete Larsen køkkenleder, og senere medvirkede

hun en række år på de korte sommerkurser med foredrag og forskelligt andet. (Også hun har fortalt om sin tilknytning til Bornholms Højskole i et interview i årsskriftet for 1995).

Af det praktiske personale i perioden er Oluf Nielsen allerede nævnt. Hans forgænger som "godsforvalter" godt et års tid var muligvis Kristian Nissen.

Hvordan det var med forholdene i køkkenet, fremgår ikke klart. Det ser dog ud til, at Kristine Lauridsen foruden at være lærerinde i visse fag, i det store og hele også har været køkkenleder. I nogle perioder er hun dog blevet afløst af andre.

Maren Lauridsen

nævnes således som køkkenleder. Hun nævnes at være fra Vestjylland og formodentlig i slægt med Lauridsen. Hun optræder på elevbilledet af sommerholdet 1946, og senere var hun med på fire hold, fra sommeren 1950 til og med vinterholdet 1951-52, hvorefter det nævnes, at hun rejste til Schweiz.

Af medhjælpere i køkken, stuer og i haven i denne periode kan ellers nævnes følgende: Jessie Nielsen (elev sommeren 1945), Inger Phil, Astrid Bohn Westh (elev sommeren 1945), Kirsten Dam (elev sommeren 1947 - om hende hedder det, at "hun kunde smitte hele huset med sin livsglæde"), Lilly Haagensen, Illa Madsen, Lise Bendtsen, Kirsten Kofoed (elev sommeren 1946),

Lina Walegurska, Ruth Nielsen (elev sommeren 1945), Karen Hald, Anna Frost, Kirsten Brandt (elev sommeren 1951) Kamilla Dahl (elev sommeren 1940), Hannelore Harder (elev vinteren 1950), Grete Jensen, Ingrid Holm, Karen Marie Andersen, Tove Johansen, og Edith Knudsen (elev sommeren 1953). Der nævnes også enkelte andre navne, som dog ikke har kunnet nærmere identificeres.

Af mandlige medhjælpere figurerer Helmer Larsen (elev vinteren 1948-49), Søren Mogensen (elev 1950-51) og Arthur Sørensen (elev 1952-53).

Ingrid Hansen fra

Linde i Nordvestjylland var elev vinteren 1947-48 og igen sommeren 1949. I den mellemliggende periode var hun praktisk medhjælper, vistnok først og fremmest i haven og til andet udendørs. Hun blev senere gift med Kjeld Hansen, forstander fra 1970, og var således forstanderkone fra samme år til sin tidlige død 1977.

Maren Ottesen blev

tilknyttet skolen som stuepige fra vinterholdet 1949-50, men man kan forstå, at hun ellers havde et bredt virkefelt. Hun var nærmest altmuligkvinde. Hun

var "fast inventar" på skolen i resten af Lauridsens tid, ca. 15 år.

Skolerejser til svenske højskoler

En ny ting, der som tidligere nævnt blev indført i Lauridsens tid - i hvert fald som et længerevarende indslag på højskoleopholdene - var skolerejser med besøg på svenske højskoler og genbesøg fra disse på Bornholms Højskole. Det blev efterhånden til regelmæssige kontakter med tre svenske højskole, Östra Grevie og Tommelilla i Skåne og Bräkne-Hoby i Blekinge.

Sveriges-rejserne tog deres begyndelse i 1947, men på en måde startede det hele med en spontant arrangeret rejse til København allerede på sommerholdet 1946. Denne rejse skal omtales lidt nærmere.

Der skete det, at en eller anden slynkede forslaget ud som en flyvetanke, men inden længe begyndte denne tanke at tage mere fast form, og det endte med, at rejsen blev virkeliggjort. Den skal nok ses som en reaktion på den lange krigstids begrænsede bevægelsesfrihed.

Onsdag aften den 14. august 1946 drog alle af sted med båden til et par travle dage i storbyen. Efter morgenmad ved ankomsten drog de til Bispebjerg for at se Grundtvigskirken; derfra til mindelunden i Ryvangen. Derefter gik turen ind til byen igen, hvor de besøgte Statens Museum for Kunst. Sidst på eftermiddagen tilbage til Bispebjerg, hvor de spiste hos Lauridsens søster. Om aftenen var de først på Berlingske Tidende og derefter i Tivoli. De overnattede på Københavns Folkehøjskole, hvor de nød godt af forstanderparret, Sigrid og Frede Bordings, gæstfrihed. Næste morgen tog de efter morgensan-

gen til Zoologisk Have, derefter strøgtur i byen for kl. 14 at samles ved Nationalmuseet, hvor de blev vist rundt og bl.a. fik fortalt om eskimoerne. Den dag spiste de hos Lauridsens moder i Gl. Kloster. Som afslutning på turen var de i Palladium, hvor de så "Fyrtøjet". Og så gik det ellers hjem til Bornholm igen efter et par oplevelsesrige dage.

Denne tur til København blev dog et éngangsforetagende, men som nævnt kan den godt betragtes som en optakt til de andre rejser.

Rejse til Bräkne-Hoby Folkhögskola

Hvordan det var kommet i stand, meddeles der ikke noget om, men det hele tog sin egentlige begyndelse med, at højskolen den 17. juli 1947 fik besøg af en flok svenske højskoleelever fra Bräkne-Hoby Folkhögskola i Blekinge. De var under ledelse af lærerparret Agnes og Folke Wirén. De var på besøg i tre dage, hvor de hørte foredrag, var på udflugter, og så deltog de i sommerlevmødet på dettes første dag. Det hedder, at de tre dage hørte til sommerens bedste oplevelser.

Fjorten dage efter, den 4. august 1947 drog så en lille gruppe elever sammen med Lauridsen af sted på genvisit til Bräkne-Hoby.

Af et billede ser det ud til, at de kun har været 6 elever af sted, for af de 15 elever var 4 rejst den 31. juli, og 5 piger fra Sydslesvig fik først for sent indrejsetilladelse til Sverige. Rejsen er fyldigt beskrevet af en af eleverne - godt 3 tætskrevne sider i årsskriftet - så der skal her blot nævnes nogle hovedpunkter.

De tog med båd fra Allinge til Simrishamn, hvor de blev modtaget af

Folke Wirén - senere rektor for skolen i mange år. I to biler drog de så af sted med flere ophold under vejs, først kongegraven i Kivik, derefter til Kristiansstad, hvor de spiste, videre til Morningsåens store vandfald, som de først nåede i skumringen, derefter videre gennem Karlshamn til højskolen, hvor de var fremme kl. 22.30.

Dagen efter var der afslutning for de svenske elever med udstillinger, gymnastikopvisning, uddeling af flidspræmier osv. Den tredje dag gik turen til Ronneby, hvor de var Foreningen Nordens gæster og blev vist rundt i byen. Derefter gik turen videre til Karlskrona, hvor de var på en times sejltur i skærgården og senere så de byens museum og to kirker. Efter en time på egen hånd i byen, var de byens gæster til spisning på en restaurant. På vejen tilbage til Bräkne-Hoby besøgte de så en gammel gård, hvor de blev vist rundt både ude og inde.

Næste dag var mere afslappende, idet de det meste af dagen var gæster i Folke Wirén og hans kones hjem. Det lå ved en sø inde i skovene. I søen havde Wiréns en robåd, som de måtte bruge, og det benyttede de sig af.

Næste dag var de først på tur til rektorens bondestuga, hvorefter de var på endnu en tur i motorbåd i skærgården med besøg på en ø, der var kendt for sit forskelligartede dyreliv. Ved aftensbordet sluttedes der officielt af med taksigelse og overrækkelse af gaver, og om aftenen var de så gæster på husholdningsskolen, som ligger som nabo til folkehøjskolen.

Næste morgen, lørdag, måtte de tidligt op og pakke for at komme afsted på hjemturen allerede kl. 7.00. På vejen gjorde de holdt ved en gammel herre-

gård, men ellers gik det den lige vej til Simrishamn, og tidligt på aftenen var de så tilbage på højskolen.

Rejse til Östra Grevie Folkhögskola

Allerede før besøget fra Bräkne-Hoby i juli 1947 havde skolen en måneds tid for haft besøg af rektor Hans Rydberg fra Östra Grevie Folkhögskola mellem Trelleborg og Malmø i Skåne. Med det besøg blev der knyttet en forbindelse, som blev indledningen til et mangeårigt samkvem.

Det blev til, at eleverne på den næste vinterskole 1947-48 rejste på besøg derovre kort før afslutningen i marts. Også denne tur har Lauridsen overladt til en elev at beskrive i årsskriftet. Vi tager et kort referat af det.

Den 13. marts om aftenen tog Lauridsen, lærer Schou og godt en halv snes elever af sted med "Hammershus" til København.

Det var ikke alle, der var med. Tre sydslesvigere måtte også denne gang blive hjemme på grund af manglende udrejsetilladelse.

Morgenen efter i København tog de videre med færge til Malmø, hvor de blev modtaget af en lærer og en elev fra højskolen. Derfra gik turen til Lund, hvor de nåede at være med til det sidste af højmessens, hvorefter de fik en indgående rundvisning i kirken. Derefter drog de med tog til Östra Grevie, hvor alle eleverne var mødt op på stationen for at modtage dem.

Inden længe kom de i god snak, og de mærkede, at sprogforskellen ikke var nogen stor hindring. Om aftenen var der muntert samvær i gymnastiksalen.

Den følgende dag deltog de om formiddagen i skolens daglige liv, som mindede meget om livet på en dansk højskole. Om eftermiddagen var de så på fodtur til Månstorps Gavlar, som er en ruin efter en gammel herregård fra den danske tid. Ligeledes besøgte de nogle gamle gravhøje lidt uden for landsbyen.

Næste dag var de om formiddagen igen med i livet på skolen, og om eftermiddagen tog de i privatbiler på udflugt til Falsterbo og Skanør. Efter besøg dér kørte de til Trelleborg, hvor de så et museum for billedhuggeren Axel Ebbe. Desuden besøgte de et monument over døde krigsfanger fra 1. verdenskrig. Om aftenen var der nordisk aften hjemme på højskolen med fanevagt, digtlæsning, afsyngelse af nationalsangene, taler samt fremvisning af lysbilleder fra Bornholm. Endvidere opførte de svenske elever Holbergs "Erasmus Montanus" i svensk oversættelse.

Dagen efter gik det så hjemad igen. I Malmø var der tid til at se St. Petri kirke og gå lidt i byen inden færgen gik. Eftermiddagen i København gik med besøg i mindelunden i Ryvangen og med at se Grundtvigskirken og Frue Kirke. Om aftenen var de i biografen og så "Vredens druer", før de igen gik om bord på "Hammershus" for at rejse hjem til Bornholm.

Den 22. juni samme år, 1948, var der så genbesøg fra Östra Grevie på Bornholms Højskole, men det var selvfølgelig ikke med de samme elever. De svenske gæster deltog i noget af undervisningen, var med til St. Hans bål på Pæregård i Åker og var ellers på et par udflugter o. a.

Disse udvekslingsbesøg blev en fast

tradition i mange år frem. Året efter drog de nye vinter elever også af sted, men fra da af blev rejsen lagt som afslutning på vinterskolen. Så var de elever, der kom "ovrefra" fri for at tage en ekstra rejse tilbage til Bornholm. Med nogle få undtagelser, hvor der kom noget i vejen, blev disse rejser foretaget af hvert vinterhold i adskillige år. Og tilsvarende var der genbesøg på Bornholm næsten hvert år.

Allerede få uger efter det første besøg fra Östra Grevie i sommeren 1948, forberedte man sig imidlertid til en ny rejse til Bräkne-Hoby. Denne gang blev den arrangeret som en større rejse, hvor elevforeningens medlemmer også kunne deltage. Hvor mange det blev til meddeles ikke, men Lauridsen lejede postbåden "Peter" til at sejle dem derop og tage svenske elever med tilbage.

Den 20. juli om aftenen blev alt gjort klart, for de skulle op allerede kl. 2.00 om natten og af sted til Gudhjem.

På grund af det samtidige genbesøg var Lauridsen ikke selv med denne gang. Det var derimod Ingeborg og Andreas Hansen, Jørgen Schou, Birtha Johnsen og Oluf Nielsen. Rejserne blev vellykkede for begge parter, men bag efter fik Lauridsen at vide, at det havde været ulovligt at rejse på den måde. Det blev han noget fortørnet over, "men vil man straffe mig for mit initiativ, så tager jeg straffen med hævet hoved og et overbærende smil".

Også denne rejse til Blekinge blev noget nær en fast tradition. Den blev foretaget af de fleste sommerhold mange år frem, og ligeledes kom et hold fra Blekinge næsten hvert år på genbesøg på Bornholm.

Rejse til Tomelilla Folkhögskola

Der var imidlertid en tredje svensk højskole, som det var endnu mere oplagt at knytte forbindelser til, idet det var den, der lå nærmest. Det var Tomelilla Folkhögskola i den sydøstlige del af Skåne. Den blev første gang besøgt af sommerholdet 1949. Så vidt man forstår, var det Lauridsen, der havde taget initiativet. Han havde simpelthen taget telefonen og ringet derop og spurgt om de måtte komme på besøg.

Også den rejse er beskrevet af en elev, Ingrid Hansen, som godt 20 år senere skulle vende tilbage til Bornholms Højskole som forstanderkone. Vi tager et kort referat.

Eleverne og Lauridsen drog af sted en tidlig lørdag morgen i midten af juli og nåede frem til Tomelilla lidt over middag. Efter spisning og indkvartering tog de rundt for at se på byen og besøgte bl.a. det stedlige hembygdmuseum. Om aftenen viste rektoren lysbillede fra Skåne.

Næste dag, søndag, tog de på udflugt, først til en badestrand i nærheden af Ystad, da det var fint vejr. Derefter tog de ind til byen, hvor de på en rundtur så St. Mariakirken og gråbrødreklosteret tillige med nogle af de mange korsvirkehuse (bindingsværkshuse), som Ystad er så rig på.

Næste dag drog de igen på biltur, denne gang til Lund, hvor de nåede at se uret i domkirken kl. 12. Efter besøget dér var de på det kulturhistoriske museum. På hjemvejen besøgte de Dalby kirke og et udsigtspunkt på Romeleåsen.

Næste formiddag var de med i undervisningen på skolen, og om efter-

middagen gik turen så hjem til Bornholm igen.

Senere samme måned var der genbesøg fra Tomelilla på Bornholms Højskole. Gæsterne ankom en lørdag eftermiddag til Allinge og tog derfra på rundtur til Rø, Gudhjem og det meste af Østbornholm.

Om søndagen tog man den med ro hjemme på skolen eller på badetur til Boderne. Mandag var der udflugt igen, til Rønne, hvor man så keramikfremstilling. Derefter gik turen til klinkerfabrikken ved Hasle. Derfra videre over Hasle til Jons Kapel, hvorfra der var travetur til Hammershus. Dagen efter, tirsdag drog gæsterne så tilbage til Tomelilla igen.

Også Tomelilla Folkhögskola bevarer der forbindelse til i mange år frem. De fleste besøg dér fra Bornholm blev dog ret kortvarige, idet de blev lagt ind som en del af rejsen enten til Bräkne-Hoby eller Östra Grevie. Genbesøgene fra Sverige kom i øvrigt ikke i samme grad til at ligge i faste rammer. Nogle gange kom de fra Östra Grevie i marts, men fra alle tre skoler kom de dog flest gange om sommeren.

I sommeren 1953 blev der uregelmæssigheder, idet der udbrød tyfusepidemi i Sverige. Det endte derfor med, at rejsen til Blekinge blev opgivet det år. I 1956 blev det galt igen, men denne gang på grund af isvanskeligheder. Derfor kunne Östra Grevie-folkene ikke komme hertil i midten af februar. Og da man her fra Bornholm skulle derover i slutningen af marts, blev det ødelagt af strejken samme forår, der varede helt til slutningen af april.

I 1959 blev der problemer igen, men denne gang på grund af kraftig influenzaepidemi begge steder.

Dermed ebbede disse rejser ud. Eftersom sommerskolen var ophørt allerede i 1955, blev der ikke flere ture til Bräkne-Hoby. Og større travlhed om foråret med både højskole og sygeplejeforskole gjorde formentlig sit til, at der ikke blev overskud til flere rejser.

I sommeren 1960 kom der besøg fra Jära Folkhögskola i Småland, men så var det også slut med disse forbindelser.

(En del år senere blev idéen med disse udvekslingsbesøg dog taget op igen, og i foråret 1968 deltog jeg sammen med elevholdet og under Jørgen Diemer Petersen ledelse i den sidste rejse af denne art til Bräkne-Hoby. Opholdet deroppe formede sig nogenlunde som det allerførste i 1947).

Korte kurser - 8 og 14 dage på højskole

Som tidligere omtalt blev de korte sommerkurser en meget væsentlig del af højskolevirksomheden i Lauridsens tid. Disse kurser havde man ganske vist haft som et fast indslag i mange år. Det første, vi kender noget til, blev holdt i 1921, og siden var der hvert år i august ét eller to af disse kurser eller kurser af lignende slags, f. eks. for en bestemt forening e. lign. Men da deltagerne formentlig udelukkende var folk "ovrefra", følger det næsten af sig selv, at der måtte blive en afbrydelse i krigsårene.

Befrielsen i maj 1945 kom naturligvis for sent til, at der kunne arrangeres noget denne sommer, men allerede året efter tog man fat igen. I dagene 22.- 29. juli 1946 var der "Otte dage på højskole", hvor "der skete store Ting hver

Dag". Der var 85 deltagere i alt, og så mange kunne skolen ikke rumme - og slet ikke, når der samtidig var elever.

Men så fik man hjælp af naboerne, hvilket allerede havde været praktiseret i mange år. Kurset formede sig nogenlunde som de tidligere. Der var to-tre foredrag hver dag og sangtimer og udflugter. Torsdag den 25. gik turen til Hammeren over Jons Kapel og hjem over Rø-Østerlars. Busserne var ikke så store dengang; der måtte 4 til.

Søndag var der gudstjeneste i valgmenighedskirken og om eftermiddagen møde på Christianshøj. Om aftenen opførte eleverne et skuespil, som de også havde opført ved elevmødet. Og dagen efter, mandag, var det så slut på et vellykket forløb.

Succesen blev gentaget året efter på samme tid. Det hedder, at deltagerne var i alderen fra 7 til 70 år, men at gennemsnittet nok lå omkring de 50. Der nævnes ikke noget deltagerantal, men det har formodentlig været af lignende størrelse som året før. Alt forløb vellykket også denne gang, og som årene går, fornemmer man, at Lauridsen bliver mere og mere glad for disse kurser. Han beskriver dem i entydigt positive vendinger.

I de følgende to år, 1948 og 1949, havde de 3 af disse korte sommerkurser, hvor det fra 1949 hedder, at der var stuvende fuldt hus. I 1950 var der igen kun ét, men da havde man lige før haft et kursus på 9 dage for Dansk Friskoleforening. Begge kurser havde ca. 80 deltagere. Og denne gang glædede Lauridsen sig over at kunne huse dem alle sammen uden besvær, altså bl. a. i Solgården og Grønnegården.

I 1951 var der igen et enkelt af disse kurser fra 1.- 7. august, hvortil der

Deltagerne i et kort sommerkursus - muligvis det første 14-dages kursus i 1951. Midt i forreste række sidder Aksel og Kristine Lauridsen med deres to yngste børn, Ebbe og Agnes. Yderst til højre i samme række Erling Kristiansen. Lige bag Kristine Lauridsen står Karla Frederiksen.

havde meldt sig 90 deltagere. Nu var det efterhånden blevet fast tradition, og det formede sig nogenlunde, som det plejede og blev som de andre vellykket.

Det første 14-dages kursus

En måned før det sidstnævnte kursus i 1951 havde de imidlertid imødeset et andet kursus med den største spænding den sommer. Det var et såkaldt feriekursus på 14 dage, specielt for folk, der ikke tidligere havde haft forbindelse med højskolen. Det var lederen af det nyligt oprettede Højskolernes Sekretariat, Erik Halvorsen, der havde fået ideen, og han havde derfor kontaktet en række højskoler om at prøve det.

Det nye sekretariat var et udslag af en generel krise i den danske højskoleverden som helhed, og dets vigtigste formål var netop "... at fremme kendskab og tilslutning til højskolen i større kredse end hidtil ...", og her sigtede man ikke mindst mod byerne.

Lauridsen var straks med på at prøve et sådant kursus, da han fik forelagt idéen, og det første blev berammet til at finde sted i dagene 1. - 14. juli. Der nævnes ikke noget deltagerantal, men af et billede fremgår det, at der var omkring 40, heraf 10 mænd og resten kvinder. Blandt mændene var der en skoleinspektør, en lærer og en skrædder. Gennemsnitsalderen skal også nok have ligget på 40-50 år.

Kurset var tilrettelagt efter nogenlunde de samme retningslinier som 8-dages kurserne. Der var således 2 foredrag hver formiddag, og på andre tidspunkter var der andre former for undervisning, ligesom der var en del sangtimer. Dertil var der ture i skoven og udflugter med bus ud på øen. Den 4. juli var de således på heldagstur til Nordbornholm med besøg på Hammershus.

I de følgende dage afholdtes dyrskue nr. 100, og det besøgte man også, især på skuets 2. dag, hvor sommereleverne om aftenen medvirkede i en fri-luftsforestilling. Det var en let omarbejdet udgave af en forestilling, som Andreas Hansen havde lavet til skytteforeningernes store ø-stævne i 1939. Den bestod i en stor digtcyklus om Bornholms historie, som sammen med hans recitation af digtene blev illustreret af historiske optrin af et stort antal statister. Forestillingen sluttede med et stort fakkeltog, og den skildres som meget smuk og stemningsfuld.

Om søndagen havde kursisterne lejlighed til kirkegang i Å kirke om formiddagen og strandtur om eftermiddagen. Dagen efter tog de på udflugt til Christiansø, og midt i ugen var de på tur i Paradisbakkerne og på Dueodde. En af dagene fik de også besøg af Halvorsen, som holdt et enkelt foredrag og ellers straks var med i kredsen. Det hedder også, at "Lysten til at feste lidt i salen om aftenen meldte sig, og så dansede vi til hinandens musik".

Lauridsen bruger god plads i dagbogen til at skildre netop det kursus, og det siger noget om, hvordan han havde det med det. "Jeg følte virkelig, at vi kom i kontakt med nye mennesker, som det var værd at møde", skriver han. Og senere nævner han, at han ger-

ne havde brugt en hel måned på det kursus. En stor del af æren for det vellykkede forløb tillægger han i øvrigt forfatterinden Karla Frederiksen, som han havde fået til at medvirke. Det blev i øvrigt indledningen til et mangeårigt frugtbart samarbejde på sommerkurserne.

Karla Frederiksen blev født den 19/6 1893 i København og var datter af urmager H. V. Vald. Petersen og hustru. Som ung gik hun på købmandsskole, men den vej gik hun altså ikke. Hun angives at have rejst i det meste af Europa, havde været i Syrien og var i 1936 efter indbydelse af den irakiske regering i længere tid i dette land som korrespondent. Hun angives ligeledes at have holdt foredrag i Norge, Sverige, Finland, Island og Danmark, og at have været medlem af eventyrernes klub.

Hun debuterede som forfatter i 1929 med novellen "Thorborg". I løbet af de følgende 12 år skrev hun en række romaner, "Frederikke Brun" 1930; "Her København - " 1931; "Fra Kælder til Kvist" 1932 og "Sol må der til" 1941. Desuden "Fra Amagermulden. Kulturhistoriske skildringer" 1934; "Sofus fortæller -. Københavnerskitser", 1936 og "Da jeg mødte storveziren", som var en rejsebeskrivelse, samt et par andre mindre skrifter.

Hun blev som nævnt engageret til det første 14-dages sommerkursus på Bornholms Højskole i 1951, og hun fortsatte med at medvirke på disse i de følgende otte år, til og med 1959. I disse år skrev hun fire erindringsbøger, "Drømmen om kærlighed", 1953; "Hjertebloomst", 1954; "Længslernes hus", 1957; og "Den grønne ø", 1960. (Der er uddrag af dem alle i årsskrifter-

ne de pågældende år). Desuden skrev hun "Min ven Poul la Cour", 1958.

I 1960 var hun igen på skolen om sommeren, men var syg og derfor ikke i stand til at holde foredrag. Hun døde den 16. november 1961.

Nyt lovgrundlag

Det vellykkede forløb af det første 14-dages kursus får i øvrigt Lauridsen til i dagbogsberetningen at komme med et udfald mod den gældende højskolelov. Han mente, at den i sine stivnede bestemmelser om kursusvarighed nærmest var en hindring for afholdelse af korte kurser og argumenterede derfor for en ændring, så bestemmelserne om understøttelse også kom til at gælde for dem.

Fra politisk hold var man dog ikke uden forståelse for denne sag. Allerede året efter, 1952, fik 14-dages kursister mulighed for at få støtte til betalingen. Og i 1955 ændredes loven, så lærernes undervisning på disse kurser måtte regnes med i deres tilskudsberettigede timetal.

Fuld ligestilling med de lange kurser blev dog først opnået med højskoleloven af 1970, hvorefter de korte kurser også kunne regnes med i årselevtallet.

Det første 14-dages kursus i 1951 kom i en vis forstand til at danne epoke i Bornholms Højskoles historie. I en tid, hvor de bornholmske elever var ved at være helt ude af billedet, kom det til at pege fremad. Uden at nogen dengang kunne vide det, kan man sige, at man med dette kursus lagde grunden til det, der knap 20 år senere skulle blive skolens vigtigste eksistensgrundlag.

14-dages kurserne blev i årene efter

1951 et fast indslag i skolens aktiviteter om sommeren. 8-dages kurserne blev dog stadig bibeholdt, men kun med et enkelt hver sæson. Derimod varede det ikke længe, før 14-dages kurserne kom op på 3 og 4. Et par enkelte år forsøgte man også med 3 og 4 uger, men gik fra det igen.

Da det nok kan have en vis interesse at se, hvor mange deltagere der var gennem årene, angives på skemaet øverst på næste side antallet af kurser i de enkelte år og antallet af kursister på hvert enkelt kursus. Og her standser vi undtagelsesvis ikke ved 1955, men tager hele resten af Lauridsens tid, årene 1951-64.

For alle 14-dages holdene undtagen 1951 og 1964 er tallene taget efter Lauridsens egne indberetninger til ministeriet, hvor børn eller unge under 18 år ikke er regnet med. Det ser ud til, at der undertiden var 6-7 af dem på de kurser, der lå inden for skolesommerferien. Tallene for 8-dages holdene bygger dels på angivelser i dagbogsberetningerne og dels på beregninger af indbetalingerne. Det sidstnævnte gælder også 14-dages holdene i 1964. Disse tal er dog noget usikre.

Foruden 14-dages holdene i sommeren 1957 blev det tredje kursus tilrettelagt som en kombination af 2, 3 og 4 ugers kursus. Det var således, at alle deltagerne kom på samme tid, og så sluttede man efterhånden som ugerne gik. Som angivet på skemaet var der 45 til 14 dage, og 20 blev i 3 uger. Hvor mange der blev i alle 4 uger fremgår ikke.

Året efter, 1958, blev der arrangeret to 3-ugers kursus, men placeret på samme tid som to parallelle forløb, det ene

Antal kursister på korte kurser 1951-64

År	8-dages kursus	14-dages kursus			
		1. hold	2. hold	3. hold	4. hold
1951	90	42	-	-	-
1952	75	32	44	-	-
1953	50	28	44	42	-
1954	100	44	48	-	-
1955	60	42	48	45	-
1956	95	31	48	49	-
1957	108	38	50	45	48
1958	110	16	41	16	-
1959	80	48	42	44	-
1960	70	23	32	61	52
1961	105	31	58	56	48
1962	95	23	31	55	57
1963	100	16	35	70	39
1964	110	ca. 10	ca. 60	ca. 65	-

som et alment kursus og det andet et kursus med kunst som det væsentligste (maling, modellering og kunstforståel-

se). De to kurser angives tilsammen at have haft 60 deltagere.

Sommeren 1944. Fra den omtalte store tur til Nordbornholm - turens anden dag. En lille gruppe besluttede sig for at gå hele vejen fra Allinge til Gudhjem, mens andre tog toget til Rø. Her studerer den førstnævnte gruppe landkort med Vilhelm Rasmussen. Pegende med stokken: Anne Marie Pedersen. Ved siden af hende Gerda Brandt Kofod, som senere blev forlovet og gift med Vilhelm Rasmussen.

Foredragsholdere ved skolens offentlige møder 1944-55

I min bog om skolens historie, *"Bornholms Højskoleliv"* har jeg efter hvert kapitel angivet hvilke foredragsholdere, der har talt ved skolens offentlige møder, og hvor det er angivet også hvilket emne, de talte om. Det skete ud fra den betragtning, at det var en væsentlig del af skolens virksomhed i sin helhed. Derfor vil jeg som det sidste i denne omgang gøre det samme nedenfor.

1944

Åbningsmøde for sommerskolen: Aksel Lauridsen og højskolelærer Vilhelm Rasmussen.

Midsommermødet: Lauridsen, der talte om *betydningen af at bøj sig under et livssyn, som Grundtvig forkyndte*, og Andreas Hansen, der talte om *nøjsomhed*, og viste at når det gælder åndsliv er dette begreb absolut af det onde.

Efterårsmødet: statskonsulent Johannes Novrup, højskolelærerne Holger Kjær og Poul Engberg, begge Askov, pastor Hjorth Lange, Østerlars.

Åbningsmødet for vinterskolen: pastor Thorsager, Åkirkeby, der talte til eleverne om den kommende vinter, og Lauridsen: der gav et rids af højskolens historie i anledning af 100 års jubilæet.

Adventsmødet: Vilhelm Rasmussen, Højskolen, og pastor Løvgreen, Nylars.

1945

Nytårsmødet: Andreas Hansen, der talte om begrebet *glæde*, og Lauridsen, der talte om Kaj Munk.

Åbningsmødet for sommerskolen blev det andetsteds omtalte møde i anledning af befrielsen.

Midsommermødet: pastor Eller, Varde, og dr. Jens Kruse, Askov.

Efterårsmødet, som fra dette år var rede i 4 dage - fra torsdag til søndag:

1. dag: professor Chiewitz og Aksel Lauridsen.

2. dag: Bo Bojesen Rud og pastor Thorsager, Åkirkeby.

3. dag: K. B. Andersen og Vilhelm Rasmussen.

4. dag: H. Dons Christensen og Bo Bojesen Rud.

Åbningsmøde for vinterskole: Lauridsen og Vilhelm Rasmussen.

Adventsmødet: Andreas Hansen og den nye valgmenighedspræst Vilhelm Gregersen.

1946

Nytårsmødet: præsterne Carl Andersen og Ulrik Balslev. Om aftenen talte Balslev om Finland.

Månedsmøde i februar: forstander Bjerre fra Høng og pastor Thorsager, Åkirkeby.

Åbningsmøde for sommerskolen: pastor Arne Fjelberg fra Oslo, som talte djærvt om *"Friheten"*, som det er et menneskes adel at kæmpe for. Desuden talte Vilhelm Rasmussen og Lauridsen.

Midsommermødet holdtes på Christianshøj i samarbejde med forskellige foreninger. Anledningen var, at der den dag, den 23. juni, skulde afholdes møder over hele landet om Sydslesvig. Der taltes af højskolelærer Neermann Jensen, Vallekilde, og chefredaktør Aage Schoch, København. Desuden kort af oberst Christensen, og der blev

Sommeren 1944. Lauridsens piger, Dorete og Lis, leger med haveslangen i den varme sommer - muligvis en søndag formiddag ved 10-tiden. Bagved nogle af eleverne på terrassen til forstanderboligen.

forelagt en resolution af overlæge Olsen, Rønne.

Efterårsmødet:

1. dag: skolens tidligere forstander Frode Aagaard, Vestbirk Højskole, og museumsinspektør Helge Larsen, København. Om aftenen talte sidstnævnte om sine ekspeditioner til det nordlige Alaska.
2. dag: den svejtsiske højskolemand Frits Wartenvæiler og forstander Sigfred Munch, Vinding Højskole.
3. dag: forstander Munch igen og Aksel Lauridsen.
4. dag: pastor Kaj Thaning, Asperup, og Frode Aagaard igen.

Månedsmøde i november (vinterskolen begyndte først den 1. december): Vilhelm Rasmussen og Lauridsen.

Adventsmødet: pastor Thorsager

og pastor With fra Grundtvigskirken. Om aftenen Lauridsen om en rejse til højskolevenner i Norge.

1947

Nytårsmødet: magister Jens Rosenkjær og højskoleforstander Frede Bording, begge København.

Månedsmøde i februar: statskonsulent Johannes Novrup, København, og valgmenighedspræst Edmund Jensen, Rønne.

Åbningsmøde for sommerskolen: pastor Gregersen, Vilhelm Rasmussen og Lauridsen.

Midsommermødet: forstander Ernst Borup, Grundtvigs Hus, København, og grosserer Gustav Johannsen, ligeledes København.

Efterårsmødet: højskolelærer Folke Wirén fra Bräkne-Hoby Folkhögskola i Blekinge, højskolelærer Holger Kjær, Askov, statsminister Knud Kristensen, højskolelærer Jørgen Schou, Bornholms Højskole, og forstander J. Th. Arnfred, Askov. Nogle af dem må have holdt to foredrag.

Åbningsmøde for vinterskolen: pastor Gregersen, som talte over emnet højskole og menighed, og Lauridsen, som

talte om indtryk fra en rejse til Schweiz.

Adventsmødet: Andreas Hansen og pastor Thorsager.

1948

Nytårsmødet: højskolelærerne Neermann Jensen og Valdemar Nielsen, Vallekilde.

Månedsmøde i februar: pastor Olsen fra Ål i Vestjylland, der talte om den

Vinteren 1948-49. Et sjældent, symmetrisk arrangeret gruppebillede. Ifølge protokollen var der 8 elever, 7 mænd og én pige, og som det fremgår af antallet, har der altså i nogen tid være ca. 15 unge piger på husholdningskursus. De syv mandlige elever står alle i bageste række. Nr. 3 fra venstre er elevforeningens mangeårige formand, Knud Kofoed, Klippedam, Bodilsker; nr. 7 er Helmer Kofoed Larsen, der senere var praktisk medhjælper. Efter ham Oluf Nielsen, godsforvalter og gymnastiklærer. Mændene flankeres af Lauridsens piger, Dorete og Lis. Midt i mellemste række står Lauridsens flankeret af lærerparrene Lis og Jørgen Schou og Eva og Arne Winther Johannsen med deres Søren. Yderst til højre Kirsten Kofoed, Krampegård, Pedersker, (elev sommeren 1946) som var i køkkenet. Midt i rækken af husholdningspiger foran sidder lærerinden, Birtha Johnsen, og lidt til højre for hende Ebbe Lauridsen.

svenske redaktør Thorgny Segerstedt, og lærer Axel Hermansen, Åkirkeby, der talte om jødespørgsmålet.

Åbningsmøde for sommerskolen: Jørgen Schou og Lauridsen.

Der nævnes ikke noget midsommersmøde, formentlig fordi bl. a. genbesøg fra Østra Grevie medførte, at den tid blev meget presset. Måske af samme grund flyttede man sommerelevmødet, der havde ligget i juli, frem til 19. og 20 juni, og andendagen af dette fik mere karakter af et offentligt foredragsmøde. Derfor nævnes dette møde også herefter. Talere dette år var rektor Rydberg, Østra Grevie Folkehøgskole, og Bornholms Højskoles tidligere forstander Thomas Thomsen.

Efterårsmødet, som dette år var på 3 dage - lørdagen blev sprunget over:

1. dag: højskolelærer Kr. Kolding, St. Restrup Husmandsskole og overrabener Markus Melchior, København.
2. dag: Kr. Kolding igen og Lauridsen.
3. dag: professor Hal Koch (for en pakfyldt sal hedder det) og recitation af skuespillerinde Louise Jørgensen.

Åbningsmødet for vinterskolen: Jørgen Schou, Arne Winther Johannsen og Lauridsen. Desuden Frode Aagaard om aftenen.

Adventsmødet: Andreas Hansen og pastor Thorsager.

1949

Nytårsmødet: forstander Erik B. Nissen, Antvorskov, og Arne Winther.

Februarmødet: landstingsmand Edvin Dose, København, som talte om aktuelle forhandlingerne mellem de nordiske lande.

Åbningsmøde for sommerskolen: Arne Winther og Lauridsen.

Sommerelevmødet: Arne Winther, chefredaktør Børge Outze, København, og seminarielærer Henry Holm, Vordingborg.

Efterårsmødet - igen på 4 dage:

1. dag: forstander Hans Haarder, Rønshoved Højskole, og Arne Winther.
2. dag: magister Jens Rosenkjær, København, Folke Wirén, Bräkne-Hoby.
3. dag: Haarder og Wirén igen, og om aftenen sang og recitation af kgl. opera-sanger Erik Westh.
4. dag: Lauridsen og yderligere et sangprogram af Erik Westh.

Åbningsmødet for vinterskolen: Arne Winther og Lauridsen.

Adventsmødet: Andreas Hansen og pastor Thorsager.

1950

Nytårsmødet: forstander Hattinger Jacobsen, Elbæk lærerskole, og pastor Gregersen.

Månedsmøde i februar: valgmenighedspræst Peder Bukh, Bering, og Henry Fogtmann fra fredsvennernes hjælpearbejde.

Åbningsmødet for sommerskolen: Arne Winther og Lauridsen, der talte over emnet: *Liv og kamp*.

Sommerelevmødet: seminarirektor Morten Bredsdorff, Vordingborg, Arne Winther og Lauridsen.

Efterårsmødet - igen på 4 dage: forstander Marinus Gravsholt, Krabbeholm, 2 foredrag; højskolelærer Juul Andersen, Askov, 2 foredrag og en spørgeaften; redaktør Hans Rütting, København, 2 foredrag og en aften med skildring af forholdene i Berlin ved kapitulationen; sekretær for landselevforeningen, Erik Halvorsen, København, ét foredrag og en oplæsningsaf-

ten; og Lauridsen med ét foredrag og sammen med sin kone en aftenunderholdning.

Åbningsmødet for vinterskolen: landbrugslærer Peder Pedersen og Lauridsen.

Adventsmødet: Andreas Hansen og redaktør Thorvald Laursen, Antvorskov, om Folke Bernadotte.

1951

Nytårsmødet: direktør Franz Wendt, foreningen Norden, om nordisk økonomisk samarbejde, og forfatter og forstander Gustaf Bengtson, Lollands Højskole, om de tomme bænkens problem i det folkelige arbejde.

Februarmødet: Frode Aagaard, Vestbirk, om P. G. Lindhardts bog *"Vækkelser og kirkelige retninger"*, og Lauridsens broder, Olaf Lauridsen, København, om England i den aktuelle situation.

Åbningsmødet for sommerskolen: pastor Arne Fjelberg, Oslo, og pastor Thorsager.

Sommerelevmødet: Karla Frederiksen og Lauridsen.

Efterårsmødet:

1. dag: forstander Jørgen Jessen, Jaruplund Højskole, om forholdene i Syd-slesvig, og lektor Henrik Åsekjær, Oslo, om Arnulf Øverland.
2. dag: statsradiofoniens foredragschef Arne Fog Petersen: *"De små stater i verdenssamfundet"*, og Lauridsen om bogen og filmen *"Det sande ansigt"*.
3. dag: Sigrud Trier Hansen, Vallekilde, som fortalte om sin fader, Ernst Trier. Desuden korsang med Rønne-koret og musik ved violinisten Knud Hagsteen og organist Jungild.
4. dag: Sigrud Trier Hansen igen med

emnet *"Strengen er af guld"*, og museumsinspektør Helge Larsen, Nationalmuseet, som talte om Grønland og grønlænderne.

Åbningsmødet for vinterskolen: Peder Pedersen og Lauridsen, begge om Kristen Kolds højskole i anledning af 100-årsdagen for dens åbning i Ryslinge.

Adventsmødet: Andreas Hansen og Thorsager.

1952

Nytårsmødet: forstander Poul Engberg, Købmandshvile, om *dannelse*, og redaktør Per Møller om *Korea* og *FN*.

Februarmødet: fru seminarirektor Bredsdorff, Vordingborg, og recitation ved skuespillerinde fru Louise Jørgensen, København.

Åbningsmødet for sommerskolen: højskulebestyrer Kristian Bakke, Fana Folkehøgskule ved Bergen, der talte om tvivl og tro i forholdet til sit virke som folkeoplyser. Desuden talte Lauridsen om Erik Aalbæk Jensens bog *"Dæmningen"*.

Sommerelevmødet: Folke Wirén, Bräkne-Hoby, der talte om drøm og virkelighed ud fra de gamle islandske sager, og Lauridsen talte over emnet *støttepillerne og flugten fra virkeligheden*.

Efterårsmødet, hvis anden dag var indvielsesfest for det nye byggeri med køkken, spisesal m. v.:

1. dag: Erik Halvorsen fra Højskolernes Sekretariat, der talte om *bymentaliteten og højskolens gamle tale*, og forfatterinden Carla Schibler fra Højer Ungdomsskole, der talte om arbejdet for danskheden i Sydslesvig.
2. dag: indvielsesfesten, som er beskrevet andetsteds.

3. dag: statskonsulent Frode Kristensen: *Hvor glider vi hen?* - om den udenrigspolitiske situation, og højskolelærer Erling Kristiansen, der talte om den spanske roman fra omk. år 1600 "*Don Quijote*".

4. dag: forstander Hattinger Jakobsen, Elbæk, der talte ud fra lignelsen om den gældbundne tjener, og Karla Frederiksen, der talte om det sociale arbejde f. eks. i fængslerne og på Kofoeds Skole.

Åbningsmødet for vinterskolen: Lauridsen, der talte om højskolens stilning i tiden, og Peder Pedersen om *højskolen og demokratiet*.

Adventsmødet: Andreas Hansen og Thorsager.

1953

Nytårsmødet: forstander Bo Rud, Kerteminde, der talte ud fra Arthur Millers skuespil "*En sælgers død*", og medlem af Europarådet Povl Skadegård, der talte om *Europarådets arbejdsområde og arbejdsformer*.

Februarmødet: Udenrigsminister Ole Bjørn Kraft, der især talte om Danmarks medlemsskab af Atlantpagten, og sognepræst Johannes Nielsen, Bødilsker, der talte om *kirken som samlingspunkt i trængselstider*.

Åbningsmødet for sommerskolen: Pastor Gullvåg, som var norsk præst i København, talte om sin præstegerning under krigen blandt norske flygtninge i Sverige. Desuden talte Lauridsen.

Sommerelevmødet: Dette år nævnes blot, at der var taler af skolens lærere.

Efterårsmødet: 1. dag: Sigrid Trier Hansen, Vallekilde, som var 83 år, men hvis foredrag benævnes som "så leven-

de og sprudlende og så fyldt med livsvisdom". Desuden talte pastor Helge Dahn, Borup, om den nye salmebog.

2. dag: Sigrid Trier Hansen igen og højskolelærer Roar Skovmand, hvis emne var: *Farerne, der truer vor kultur udefra*.

3. og 4. dag: lærer Harald Engberg-Petersen, Den frie Lærerskole i Ollerup, og seminarielærer Torben Dijnes, Vordingborg. Om de sidste var det blevet sagt, at de stillede store krav til forsamlingen.

Åbningsmødet for vinterskolen: Lauridsen og Erling Kristiansen.

Adventsmødet: pastor Thorsager og Andreas Hansen.

1954

Nytårsmødet: magister Jens Rosenkjær og magister Emil Frederiksen, begge København. Sidstnævnte talte om den moderne H. C. Andersen-forskning, som havde ændret meget i opfattelsen af ham.

Februarmødet: overlærer Johannes Fosmark, København, der talte om børns og unges problemer i storbyen. Desuden tale valgmenighedspræst Gregersen. Om aftenen talte Fosmark om oplevelser i en tysk koncentrationslejr.

Åbningsmødet for sommerskolen: Erik Halvorsen fra Højskolernes Sekretariat og Lauridsen.

Sommerelevmødet: kandidat Wohlgast fra Bräkne-Hoby, der talte over emnet: *ungdomsskole-ungdomsforsorg*, og Lauridsen, der talte ud fra Robert Jungks bog "*Fremtiden er allerede begyndt*".

Efterårsmødet:

1. dag: professor dr. theol. Skydsgård, 2 foredrag - eftermiddag og aften - og re-

daktør Bjarne Nørretranders, der talte om den udenrigspolitiske situation.

2. dag: Bjarne Nørretranders igen, og Lauridsen, der talte om den norske forfatter Tarjei Vesaas digtning. Om aftenen udenrigspolitisk spørgetime med Nørretranders.

3. dag: forfatteren, valgmenighedspræst Erik Aalbæk Jensen, og direktør for dansk skolescene Bjørn Moe. Om aftenen læste Lauridsen op af Tarjei Vesaas.

4. dag: fru Pip Christiansen, Frederiksborg Højskole, og Bjørn Moe igen. Om aftenen talte han om sit arbejde blandt den københavnske ungdom.

Åbningsmødet for vinterskolen: Lauridsen og landbrugslærer Povl Larsen.

Adventsmødet: Andreas Hansen og pastor Thorsager.

1955

Nytårsmødet: højskolelærer og politiker fru Elin Appel, hvis foredrag betegnes som et af de allerbedste, og Lauridsen, som talte om besættelsestidens forløb.

Februarmødet: forstander Gustaf Bengtson, Lollands Højskole, der talte over emnet: *Hvad fejler verden i dag?*, og højskolelærer Vibeke Birch, Bornholms Højskole, hvis emne var: *De farvedes møde med civilisationen*.

Åbningsmødet for sommerskolen, hvor man aftenen højtideligholdt 10 års dagen for Danmarks befrielse: pastor Eiric Guldvog fra Norge, der talte om sammenknytningen mellem Norge og Danmark gennem den norske konge Haakon den 7. Desuden talte Lauridsen ud fra Halfdan Rasmussens digt "*Tænd lys for drømmen*".

Sommerelevmødet: Karla Frederiksen om *hverdagens poesi og glæden ved at være menneske*, og Erling Kristiansen om salmedigteren Hans Christensen Sten.

Efterårsmødet: rektor Folke Wirén, Bräkne-Hoby, 2 foredrag, historikeren Kr. Kolding, 2 foredrag, forfatteren Niels Anesen, 2 foredrag, lektor Frederik Nielsen, 1 foredrag, og Lauridsen, 1 foredrag.

Slutbemærkning

Dermed er vi fremme ved den tid, som jeg vil lade være skæringspunktet mellem første og anden del af denne beretning. Vinterskolen 1955-56 blev som følge af en lovændring begyndelsen til en lidt anderledes struktur, og derfor forekommer det naturligt at begynde med det i næste del.

Der er naturligvis mange andre ting, det kunne være lige så meget på sin plads at tage med i skildringen, og derfor bliver der da heller ikke noget skarpt skel mellem de to perioder. Inden det hele bliver færdigt, bliver det nok nødvendigt med lidt opsamling også fra denne første periode.

Den sidste del her med opremsning af en lang række af møder og foredragsholdere virker muligvis noget kedsommelig, men det er alligevel mit håb, at den kan give et indtryk af noget af det liv, der har været meget væsentligt i højskolens virke som helhed, og som netop i denne periode forekommer at have været noget af det mest succesrige midt det ellers så problemfyldte hverdagsliv.